

**Háskólinn á Akureyri
Hug- og félagsvíssindasvið
Kennaradeild
Grunnskólakennarafræði
2012**

**Að fá barn til þess að brosa
Sérþarfir barna með ADHD – samskipti heimila og skóla**

**Bertha Karlsdóttir og Inga Vala Jónsdóttir
Lokaverkefni**

**Háskólinn á Akureyri
Hug- og félagsvíssindasvið
Kennaradeild
Grunnskólakennarafræði
2012**

Að fá barn til þess að brosa.

Sérþarfir barna með ADHD – samskipti heimila og skóla

**Bertha Karlsdóttir og Inga Vala Jónsdóttir
Lokaverkefni til 180 eininga B.Ed. prófs í kennaradeild
Leiðsögukennari: Ingibjörg Sigurðardóttir**

Yfirlýsing

Við lýsum því hér með yfir að við einar erum höfundar þessa verkefnis og
að það er ágóði eigin rannsókna.

Bertha Karlsdóttir

Inga Vala Jónsdóttir

Það staðfestist hér með að lokaverkefni þetta fullnægir að mínum dómi kröfum til
B.Ed.-prófs í kennaradeild.

Ingibjörg Sigurðardóttir

Útdráttur

Viðfangsefni þessarar B.Ed.-ritgerðar er samstarf foreldra barna með ADHD og skóla. Tilgangurinn með ritgerðinni var að leitast við að svara því hvernig hægt er að stuðla að árangursríku foreldrasamstarfi í grunnskóla með velferð barna með ADHD í huga. Leiða má líkum að því að jákvæð og uppbyggileg samskipti heimila og skóla geti haft áhrif á líðan barna. Í þessari heimildaritgerð er fjallað um ADHD, sem heitir á íslensku athyglisbrestur, með eða án ofvirkni, hvað veldur röskuninni, einkenni og fylgikvilla. Fjallað er um aðalnámskrá, samninga, lög og reglugerðir er varða rétt barna til náms, ásamt fræðilegri umfjöllun um mikilvægi góðra samskipta á milli heimila og skóla.

Stöðugt er leitað nýrra leiða til þess að bæta samskipti heimila og skóla en samstarf foreldra og skóla felst fyrst og fremst í mannlegum samskiptum. Árangursríkt samstarf byggir á gagnkvæmri virðingu og eðlilegum tjáskiptum. Horfa þarf á hlutverk og skyldur foreldra og skólans til þess að samstarfið sé sem farsælast. Báðir aðilar þurfa að leggja sig fram um það að ræða málín til enda og finna lausnir sem allir geta sæst á. Helstu niðurstöður eru þær að með virku samstarfi á milli heimila og skóla séu meiri líkur á góðum námsárangri og líðan verði betri. Meginábyrgðin í góðu samstarfi liggar hjá skólamenski landsins og það er þeirra að efla gott samstarf við foreldra og þá sérstaklega með velferð nemenda í huga. Ýmis úrræði eru í boði fyrir foreldra barna með ADHD og má þar nefna Sjónarhóll sem er ráðgjafamiðstöð fyrir foreldra barna með sérþarfir, ADHD samtökin og stuðningsúrræði innan hvers skóla.

Abstract

This B.Ed thesis is on the working relationship between the compulsory school and parents of children with ADHD. The thesis seeks answers to the question of how to implement an effective parents and school cooperation for the benefit of ADHD children. It is plausible that constructive communication between the two can influence the well-being of children. The thesis is on ADHD, including causes, symptoms and complications. The national curriculum and treaties are covered, as well as laws and regulations relating to the right of children to an education. Also covered are theoretical studies of the importance of constructive interaction between parents and schools. New ways to improve communication are constantly being sought as the cooperation of schools and parents is first and foremost based on human interaction. An effective cooperation is based on mutual respect and effortless communication. If the cooperation is to succeed, the position and duties of both parties must be considered and respected. All matters must be discussed until they are fully resolved and both parties accept the solution. The main conclusion is that an active cooperation between parents and school is likely to result in better grades and happier pupils. The compulsory school carries most of the responsibility for ensuring a good working relationship with the parents and thus making the pupils better off. Various resources are available for parents of ADHD children, including but not limited to Sjónarhóll, a consulting center for parents of children with special needs, the Icelandic ADHD organization and various support options within each compulsory school.

Efnisyfirlit

1	Inngangur	2
2	ADHD	4
2.1	Einkenni.....	4
2.2	Hvað veldur?.....	6
2.3	Fylgikvillar	8
2.4	Styrkleikar barna með ADHD	9
2.5	Samantekt	10
3	Réttindi barna.....	12
3.1	Gildandi lög og reglugerðir	12
3.2	Aðalnámskrá grunnskóla	15
3.3	Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna	19
3.4	Salamanca yfirlýsingin	22
3.5	Samantekt	25
4	Fjölskyldan og skólinn	27
4.1	Samfélagið í dag	28
4.2	Skilgreining á foreldrasamstarfi	31
4.3	Markmið með foreldrasamstarfi	34
4.4	Mismunandi leiðir.....	36
4.5	Samantekt	38
5	Lokaorð	40
	Heimildaskrá.....	42

1 Inngangur

Pessari ritgerð er ætlað að varpa ljósi á það hvernig hægt er að stuðla að árangursríku foreldrasamstarfi í grunnskóla með velferð barna með ADHD í huga. Markmiðið með ritgerðinni er að upplýsa starfsfólk skólastofnana, kennara og foreldra um mikilvægi góðra samskipta og samvinnu, með hagsmuni barnsins að leiðarljósi. Með góðri samvinnu má ætla að skilningur á þörfum barnsins aukist og það leiði af sér markvissari áætlun og stuðning, þar sem þarfir barnsins séu hafðar að leiðarljósi.

Ritgerðinni er skipt í sex aðalkafla ásamt undirköflum. Fyrst verður fjallað um hugtakið ADHD, þ.e. athyglisbrest með eða án ofvirkni (e. *Attention deficit hyperactivity disorder*), orsök, einkenni og fylgikvilla ADHD. Næsti kafli snýr að lögum og reglugerðum er varða rétt barna til náms. Í grunnskólalögum, Aðalnámskrá grunnskóla, Salamanca yfirlýsingunni og í Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna, kemur skýrt fram hver réttur barna til náms sé, einnig skyldur kennara og foreldra. Börn eru ólíkir einstaklingar og það sama á við um fjölskyldur þeirra. Því þarf að nálgast hvern einstakling á hans forsendum. Í nútímasamfélagi er hraði og tímaskortur mikill og hætta á því að börnin gleymist í amstri dagsins. Starfsfólk skólanna og foreldrar verða að beita sér fyrir því að samstarf þeirra verði þannig háttað, að það þjóni hagsmunum barnsins með tilliti til líðanar þess og námsframvindu. Þriðji og fjórði kaflinn fjalla um breytingar í samféluginu og fjölskylduna, ásamt fræðilegri umfjöllun um mikilvægi góðra samskipta á milli heimila og skóla. Þar er einnig fjallað um hlutverk kennara, foreldra, fagmennsku kennara og foreldrasamstarf. Oft á tíðum hefur verið tilhneiting til þess að yfirfæra vandamál skólakerfisins á nemendur. Þeir eru jafnvel sagðir illa gefnir og sumir hreinlega „ekki nógu vel af Guði gerðir“ eins og fram kemur í grein eftir Hafþór Guðjónsson (2005). Hann telur að þetta viðhorf sé að breytast hjá starfsfólk skólastofnana, það líti gagnrýnni augum á skólasamfélagið og eigin starfshætti.

Hugmyndin að ritgerðinni fæddist þegar umræða hófst um samskipti foreldra og skóla í tengslum við börn með ADHD. Margir álítia að oft ríki mikil tortryggni á meðal foreldra og starfsfólks grunnskóla sem geti síðar haft áhrif á

andlega hlið og námsframvindu barns með ADHD. Stöðugt er verið að leita nýrra leiða til þess að bæta samvinnu heimila og skóla. Til þess að samstarf sé gott þarf að ríkja gagnkvæm virðing og traust. Í ritgerðinni verður leitast við að svara því hvernig hægt sé að stuðla að árangursríku foreldrasamstarfi í grunnskóla með velferð barna með ADHD í huga. Einnig verður greint frá því hvernig þeirri þjónustu og stuðningi er háttáð sem foreldrar barna með ADHD eiga kost á í skólasamféluginu.

2 ADHD

Í þessum kafla verður fjallað um ADHD, hvað það er sem veldur röskuninni, fylgikvilla hennar og styrkleika barna með ADHD. Í samféluginu virðist oft ríkja vanþekking og skilningsleysi þegar kemur að málefnum þessara barna. ADHD er alþjóðleg skammstöfun fyrir enska hugtakið Attention Deficit Hyperactivity Disorder sem þýtt hefur verið á íslensku sem athyglisbrestur og ofvirkni. Athyglisbrestur með eða án ofvirkni er taugaþroskaröskun sem greinist yfirleitt snemma hjá börnum eða fyrir sjö ára aldur. Athyglisbrestur og ofvirkni geta haft víðtæk áhrif á daglegt líf barna, skólagöngu, nám og félagslega aðlögun (ADHD samtökin, e.d.).

„Í mínu ungdæmi var þetta nú bara kallað óþekkt“ er setning sem foreldrar barna með ADHD, öðru nafni athyglisbrest með ofvirkni, fá oft að heyra. Einkenni þessara algengu geðraskana barna svipar að sumu leyti til óþekktar (Matthías Halldórsson, 2008). ADHD er ein algengasta hegðunarröskun barna og unglings og veldur fjölskyldum þeirra og nánasta umhverfi oft verulegum óþægindum og truflunum. Aðrar raskanir fylgja gjarnan með ADHD og oft fær einstaklingurinn ekki notið hæfileika sinna vegna þessa (Landslæknisembættið, 2007, bls. 2).

2.1 Einkenni

Hegðun barna er eina greiningartækið fyrir ADHD. Helstu einkenni eru ofvirkni, hvatvísi og athyglisbrestur en einstaklingsbundið er hvaða einkenni eru mest áberandi. Einkennin verða að vera í þeim mæli að þau hafi veruleg áhrif á líf barnsins. Lögð er áhersla á það að greiningin sé gerð af vönum sálfræðingum, barnageðlæknum eða barnalæknum (Matthías Halldórsson, 2008).

Aukin þekking almennings og réttur fólks til þess að hafa aðgengi að upplýsingum hefur sett fagaðila í nýja stöðu gagnvart skjólstaðingum sínum (Trausti Þorsteinsson, 2003, bls.189).

Börn með ADHD eiga í daglegu lífi oft í miklum erfiðleikum með það að tjá sig og að stjórna eigin tilfinningum. Þau hafa slaka innri verkstjórn. Undir innri

verksþjórn fellur skipulagning, forgangsröðun, það er að geta einbeitt sér og framkvæmt. Þessir þættir vinna saman og hafa áhrif á að hlutir gangi vel í daglegu lífi (Brown, 2008, bls. 13-17).

Athyglisbrestur kemur fram í því að barnið eða unglingsurinn á erfitt með að einbeita sér að viðfangsefnum, sérstaklega ef verkefnið krefst mikillar einbeitingar. Heimanám getur verið erfitt fyrir þessa nemendur því oft beinist athyglir í miðju verkefni að öðru og fyrra verkefnið gleymist. Barnið dettur úr sambandi við umhverfið sitt (ADHD samtökin, e.d.).

Algengast er að meðhöndla börn með ADHD með lyfjum og atferlismeðferð. Algengasta lyfið er Metýlfenídat en Rítalín var í stuttan tíma algengasta form þess. Lyfið slær oft með afgerandi hætti á einkennin. Foreldrarnir eru oft áhyggjufullir yfir þessari lyfjagjöf, því þetta lyf virkar á miðtaugakerfið og notkun þess er þekkt á meðal fíkla, sem sprauta því gjarnan í æð til þess að fá örвandi áhrif. Samkvæmt Matthíasi Halldórssyni, fyrrverandi aðstoðarlandlæknini, hafa rannsóknir sýnt að börn sem hafa verið meðhöndluð á þennan hátt við ofvirknisjúkdómi lendi síður í ógöngum eða erfiðleikum en þau ofvirku börn sem ekki fengu lyfin (Mattías Halldórsson, 2008).

Sigrún Harðardóttir félagsráðgjafi og Tinna Halldórsdóttir félagsfræðingur hafa unnið að þróun stuðningsúrræða fyrir nemendur með ADHD. Bók þeirra *Hámarksárangur í námi með ADHD* kom út árið 2008 en í henni kemur fram að mikilvægt sé fyrir nemendur með ADHD að tileinka sér góðan námsstíl og að finna þær aðferðir sem henta þeim best til þess að ná árangri í námi. Bókin greinir frá góðum leiðum sem færar eru og geti aukið árangur og afköst í námi (Sigrún Harðardóttir og Tinna Halldórsdóttir, 2008, bls. 9).

Í bókinni kemur einnig fram að margir hafi fordóma gagnvart lyfjum sem gefin eru börnum með ADHD. Sumir hafa reynslu af lyfjum við ADHD sem börn og hefur ekki liðið vel af þeim. Aðrir hafa þá skoðun að lyfjagjöf vegna ADHD sé óþörf og telja röskunina eingöngu vera óþekkt eða leti. Hópur fólks hefur fordóma gagnvart geðlyfjum og vill ekki vera stimplað með geðsjúkdóm. Margir hafa ekki þekkingu og skilning á því að ADHD sé raunveruleg röskun. Viðhorf gagnvart lyfjainntöku vegna ADHD ættu ekki að vera önnur en gagnvart lyfjainntöku vegna of hás blóðþrýstings. Af og til kemur upp umræða varðandi lyf og ADHD (Sigrún Harðardóttir og Tinna Halldórsdóttir, 2008, bls. 95-96).

Í viðtali við *Læknablaðið* (2011) gerði hópur starfandi barna- og unglingsageðlækna á Landspítalanum athugasemd við umræðu á málþingi Læknadaga. Þeir telja að umræðan hafi verið hlaðin fordóumum. Efnistökum hafi verið blandað saman, s.s. greiningu og meðferð, og jafnvel hafi komið fram að lyf sem ávísað sé á börn og unglings færur á svartan markað í hendur fíkla. Meðal annars af þessum sökum séu foreldrar tregir til þess að samþykkja að börnum þeirra séu gefin þessi lyf. Þessir læknar hafa áhyggjur og telja margir þeirra að dregið hafi verið úr stuðningsúrræðum innan skólanna fyrir börn með hegðunar- og þroskafrávik. Þeir vilja sjá betra aðgengi að öðrum meðferðarúrræðum en lyfjagjöf.

Fram kemur að lyfjameðferð geti verið gagnleg en hún sé ekki alltaf nauðsynleg. Úrræði á borð við stuðningskennslu og kennslu við auðveldari aðstæður en eru í skólastofunni séu alltof fá og oft er peningaleysi borið við. Sálfræðileg nálgun vegna ADHD þarf að vera aðgengileg í nærumhverfi barna, sérstaklega vegna fylgiraskana sem oft eru til staðar (Dagbjörg Sigurðardóttir, Gísli Baldursson, Guðrún B. Guðmundsdóttir, Helgi G. Garðarsson og Lauth. B., 2011, bls. 180-181).

2.2 Hvað veldur?

Það er ekki vitað með fullri vissu hvað veldur ADHD með eða án ofvirkni. Uppruni athyglisrests er helst rakin til líffræðilegra þátta. Hægt er að lýsa ofvirkniröskun sem heilkenni einkenna sem tengjast hreyfiofirkni, hvatvísni og athyglisresti og ekki eru í samræmi við aldur og þroska barns (Gísli Baldursson, Ólafur Ó. Guðmundsson, Páll Magnússon, 2000).

Í mörgum rannsóknum kemur fram að orsakir ADHD séu líffræðilegar. Rannsóknir benda til röskunar í heila, sem lýsi sér í því að truflun eigi sér stað í boðefnakerfi heila sem gegni mikilvægu hlutverki í stjórn hegðunar (ADHD samtökin, e.d.). Í bók bandaríksa sálfræðingsins Russel. A. Barkley *Taking charge of ADHD* koma svipuð viðhorf fram, en þar segir að heilinn hjá börnum með ADHD nái ekki að þroskast eðlilega sem síðar lýsi sér í stjórnleysi eða hegðunarvanda (Barkley R. A. 2000, bls. 63).

Fjölmargir fræðimenn hafa rannsakað orsakir ADHD og hvaða meðferð sé áhrifaríkust og enn er ekki vitað um orsakir þessara heilkenna (Rief, 2005, bls. 17). Samkvæmt fjöldamörgum rannsóknunum má rekja aðalorsök ADHD til erfða og er talið að erfðir útskýri um 80% tilfella (Rief, 2005, bls. 17).

Þótt uppruni ADHD sé talinn vera af líffræðilegum toga eru fleiri þættir sem gegna mikilvægu hlutverki þegar greina á sjúkdóminn. Nákvæm sjúkrasaga þarf að fylgja áður en sjúkdómsgreining fer fram, en einnig gegna hegðunarmatskvarðar og taugasálfræðileg próf mikilvægu hlutverki. Helstu greiningarkerfi sem notuð eru hér á landi eru annars vegar DSM-IV, sem er greiningarkerfi bandarísku geðlæknesamtakanna, og hins vegar greiningarkerfið ICD-10 sem gefið er út af Alþjóðaheilbrigðismálastofnuninni.

ADHD getur komið fram í tengslum við umhverfisþætti, eins og slys, sjúkdóma, höfuðáverka eða áföll á meðgöngu. Í rannsókn sem gerð var á göngudeild unglingsþeildar Landspítalans (BUGL) árin 1998 og 1999 voru tengsl við umhverfisþætti skoðuð. Í rannsóknarúrtakinu voru 196 börn sem fengu ofvirknigreiningu samkvæmt greiningakerfunum DSM-IV og ICD-10. Upplýsingar fyrir rannsóknina voru sóttar í sjúkraskrár barnanna, sem öll komu til greiningar á BUGL vegna gruns um ofvirkni (Agnes H. Hrafnssdóttir, Margrét Valdimarsdóttir, Páll Magnússon og Ólafur Ó. Guðmundsson, 2006).

Lesa mátti úr þessum niðurstöðum marktæk tengsl ofvirkniröskunar hjá barni og því hvernig utanaðkomandi umhverfisþættir hafi áhrif á það. Þar má nefna aldur móður, áfengis- og fíkniefnanotkun á meðgöngu og önnur vandamál sem tengjast meðgöngu og fæðingu. Rannsóknir hafa bent til þess að einungis 5% barna greinist með ADHD í kjölfar heilaskaða í fæðingu, veikinda eða slyss (Rief, S. 2005, bls. 17).

Bandaríski fræðimaðurinn James M. Kauffman, sem er menntaður á sviði sérkennslu og almennrar menntunar barna, telur að margar ástæður geti legið að baki hegðunarröskunar hjá einstaklingi. Yfirleitt sé ekki hægt að segja til um það með vissu hver orsök röskunarinnar sé og þó að líffræðilegum þáttum sé gert hátt undir höfði, þá séu umhverfisþættir engu að síður mikilvægir (Kauffman, 2005, bls. 8).

Tölувert hefur verið rannsakað hvort of mikil sykurneysla, notkun bragðefna, litarefna og rotvarnarefna geti verið orsakavaldur ADHD. Engar

niðurstöður hafa leitt í ljós að fæðutegundir geti verið orsakavaldur athyglisbrests með eða án ofvirkni (Ragna Freyja Karlsdóttir, 2001, bls. 20). Kaufman tekur í sama streng hvað varðar mataræði og segir að rannsóknir þar að lútandi séu ófullnægjandi og ómarktækar (Kauffman, 2005, bls. 211-212). Gísli Baldursson, barna- og ungingageðlæknir, Ólafur Ó. Guðmundsson geðlæknir og Páll Magnússon sálfræðingur eru á sama máli og segja í yfirlitsgrein sinni *Ofvirkniröskun*, að þrátt fyrir aukna þekkingu á líffræðilegum og sálfræðilegum þáttum hafi ekki tekist að finna sértæka orsök ofvirkniröskunar (Gísli Baldursson, Ólafur Ó. Guðmundsson, Páll Magnússon, 2000). Samkvæmt þessu benda niðurstöður til þess að líffræðilegir þættir séu aðalorsök athyglisbrests með eða án ofvirkni, þótt aðrir umhverfisþættir geti einnig komið við sögu. Enn er ekki vitað með vissu um aðalorsök ADHD.

2.3 Fylgikvillar

Fylgiraskanir eru algengar bæði hjá börnum og einnig fullorðnum með ADHD. Fylgiraskanir er það nefnt þegar frávik á þroska og hegðun á öðrum sviðum geta aukið á vanda barna sem greind eru með ADHD. Í rannsókn sem Joseph Biederman og Tim Wilens gerðu árið 1999 kemur fram að tveir af hverjum þremur einstaklingum sem fengið hafa ADHD greiningu glíma við eina eða fleiri fylgiröskun. Fylgni er á milli fjölda fylgiraskana og námsörðugleika (Kristín Lilliendahl, 2008).

Talsverður hluti barna sem greind hafa verið með ADHD á við sértæka námsörðugleika að etja, eins og lesblindu, reikniblindu og aðrar skyldar raskanir. Einnig eru oft samhæfingar- og skipulagságallar í hreyfingum og veikleiki í málþroska og skynúrvinnslu. Hluti þessara barna sýnir einkenni þráhyggju og skertrar félagsfærni (Stefán J. Hreiðarsson, 2008).

Í áðurnefndri bók bandaríkska sálfræðingsins Russel A. Barkley, *Taking charge of ADHD*, kemur fram að 20-30% barna með ADHD hafi a.m.k. eina tegund af námsörðugleikum (Barkley, 2000). Grétar Sigurbergsson geðlæknir kemst að sambærilegri niðurstöðu í grein sinni Fullorðnir með ADHD, sem birtist í 20 ára afmælisriti ADHD samtakanna (Grétar Sigurbergsson, e.d.).

Margar rannsóknir benda til þess að börn með ADHD séu líklegri til þess að finna fyrir depurð, kvíða og félagslegri einangrun og þá sérstaklega á unglingsárunum. Þeim er hættara við félagslegri einangrun sem getur síðar stuðlað að slakri sjálfsmynd og vanlíðan. Þau eru einnig líklegri til þess að þróa með sér móþróahagðun og mörg þessara barna sýna einkenni áráttuhegðunar (ADHD samtökin e.d.) Rannsókn Barkley og félaga frá árinu 1990 sýndi að hegðunarvandkvæði væru mjög algeng á meðal barna með ADHD. Þessi rannsókn leiddi í ljós að 54-67% barna falla undir greiningarskilyrði móþróaþrójóskuröskunar og um 44-50% unglings uppfylla greiningarskilyrði fyrir alvarlega hegðunarröskun (Gísli Baldursson o.fl., 2000).

Á unglingsárum aukast kröfur hvað varðar afköst og einbeitingu í námi, en það gerir unglingsum með ADHD erfiðara fyrir. Í kjölfarið verða einbeitingarörðugleikar meiri og hugurinn og líkaminn verða órólegri. Við þessar aðstæður eykst kvíði sem getur orðið sjúklegur og truflað námsframvindu enn frekar (Grétar Sigurbergsson, e.d.).

Vímuefnanotkun er algengt vandamál hjá einstaklingum með ADHD og nota unglings oft vímuefni í þeim tilgangi að róa hugann, slá á kvíða eða til þess að bæta svefn. Talið er að einstaklingar sem eigi erfitt með nám sökum athyglisrests með eða án ofvirkni séu í mikilli áhættu á að leiðast út í neyslu á vímuefnum (Stefán J. Hreiðarsson, 2008). Ýmsar rannsóknir hafa leitt í ljós að þeir einstaklingar með ADHD sem ekki hafa fengið viðeigandi læknisúrræði séu líklegri til þess að ánetjast fíkniefnum. Af þessu má ráða að mikilvægt sé að greina ADHD snemma. Samkvæmt Grétari Sigurbergssyni eru algengustu fylgiraskanir hjá fullorðnum með ADHD, þunglyndi, kvíði, svefnraskanir, áfengis- og vímuenamisnotkun og andfélagsleg persónuleikaröskun (Grétar Sigurbergsson, 2008).

2.4 Styrkleikar barna með ADHD

Það eru ekki eingöngu erfiðleikar sem fylgja ADHD. Mikilvægt er að beina athygli að þeim jákvæðu eiginleikum sem þessi börn geta haft. Dæmi um styrkleika sem fylgja oft ADHD eru mikil orka, hugmyndaauðgi, skapandi hugsun og hæfileiki til þess að taka eftir hlutum sem enginn annar tekur eftir. Margir

einstaklingar með ADHD ná miklum árangri í lífinu á ýmsum sviðum, svo sem í stjórnmálum, viðskiptum, tölvuiðnaðinum og skemmtanaiðnaðinum. Til gamans má nefna dæmi um þekkta einstaklinga sem taldir eru hafa verið með ADHD, en þeir eru John F. Kennedy og John Lennon (Sigrún Harðardóttir og Tinna Halldórsdóttir, 2008, bls. 82 – 83).

Það að meðhöndla barn með ADHD getur skipt sköpum fyrir sjálfsmýnd einstaklingsins. Grundvöllurinn að geðheilbrigði er lagður á uppvaxtarárunum. Skilyrðin sem sett eru þessum börnum í skólakerfinu eru sjaldnast á þeirra forsendum og þess vegna gera einkennin þeim erfiðara fyrir að takast á við þann ramma sem viðhafður er í skólastofunni. Börn þurfa oft lyfjameðferð til þess að geta stundað nám (Dagbjörg Sigurðardóttir og fl. 2011, bls. 181).

Einstaklingar með ADHD sem ekki hafa lært að lifa við röskunina hafa oft lágt sjálfsmat. Þeir þekkja ekki styrkleika sína, geta verið uppteknir af áliti annarra á þeim og skoðunum annarra á gjörðum og ákvörðunum þeirra í lífinu. Auk þess missa þeir fljótt áhugann á viðfangsefnum sínum. Til þess að einstaklingur nái góðum tökum á lífi sínu þarf hann að læra að þekkja styrkleika sína en í gegnum það á hann auðveldara með að einbeita sér og sjálfsmýndin styrkist. Mikilvægt er að einstaklingurinn rifji reglulega upp hvert hann stefnir og hvaða markmið hann hefur sett sér. Fólk með ADHD fær gjarnan góðar hugmyndir, er fljótt að hugsa og er mjög glaðlynt (Geðhjálp, e.d.).

Sigrún Harðardóttir félagsráðgjafi og Tinna Halldórsdóttir félagsfræðingur taka í sama streng og segja að það að þekkja sjálfan sig sé lykillinn að því að ná markmiðum sínum og árangri í lífinu. Pannig lærist að nýta styrkleikana og ná árangri á öllum sviðum lífsins. Læra má af mistökunum og forðast að gera þau sömu aftur (Sigrún Harðardóttir og Tinna Halldórsdóttir, 2008, bls. 87).

2.5 Samantekt

Í mörgum rannsóknum kemur fram að aðalorsakir ADHD séu líffræðilegar. Talið er að truflun eigi sér stað á stöðum í boðefnakerfi heila sem gegna mikilvægu hlutverki í stjórn hegðunar. Heilinn hjá börnum með ADHD nær ekki að þroskast eðlilega sem lýsir sér í stjórnleysi eða hegðunarvanda. Þrátt fyrir að líffræðilegir

þættir séu taldir skipta miklu máli þegar ADHD á í hlut, þá hafa umhverfisþættir einnig áhrif. Slys, sjúkdómar eða áföll á meðgöngu geta orsakað ADHD en talið er að erfðir útskýri ca. 75-95% tilfella. Þrátt fyrir aukna þekkingu hefur ekki enn tekist að finna hvað veldur ofvirkniröskuninni.

Einstaklingum með ADHD er hættara við ýmsum fylgikvillum. Þar má nefna lesblindu, reikniblindu, einkenni þráhyggju og skertar félagsfærni. Þeir finna einnig oft fyrir depurð, kvíða og félagslegri einangrun. Þessir þættir eiga vafalaust þátt í því að þessi börn þróa stundum með sér mótpróahagðun og sýna einkenni áráttuhagðunar.

Það eru oftast tvær hliðar á öllum málum og þrátt fyrir neikvæðar hliðar ADHD þá má ekki gleyma þeim jákvæðu. Styrkleikar þeir sem fylgja oft ADHD eru mikil orka, hugmyndaauðgi, skapandi hugsun og hæfileiki til þess að sjá það sem enginn annar sér. Margir einstaklingar með ADHD ná miklum árangri á ýmsum sviðum í lífinu en eflaust eru margir sem ekki ná að nýta styrkleika sína sökum uppvaxtaráranna. Til dæmis eru skilyrðin sem sett eru börnum með ADHD í skólastofunni sjaldnast á þeirra forsendum. Þess vegna er mikilvægt að skapa umhverfi í skólastofunni þar sem þessi börn fá að þroskast bæði félagslega, námslega og andlega.

Margir hafa ekki þekkingu og skilning á því að ADHD sé raunveruleg röskun en ekki óþekkt eða leti. Einstaklingurinn ber það ekki utan á sér að vera með ADHD. Lyfjagjöf getur verið gagnleg og nauðsynleg í sumum tilfellum en ef til vill á hún ekki alltaf rétt á sér og lyf henta ekki öllum. Því fleiri sem fylgiraskanir eru, því meiri líkur eru á námsörðugleikum. Sum börn glíma við lesblindu, önnur reikniblindu og svo framvegis. Varðandi lyfjagjöf er algengast að læknar ávísi lyfinu Metýlfenídat en Ritalín var í stuttan tíma algengasta form þess.

Borið hefur á fordómum gagnvart lyfjagjöf. Nú er orðið ljóst að fíklar misnota lyfið og þeir sprauta sig í æð til þess að fá örвandi áhrif. Foreldrar og fleiri hafa áhyggjur af þessari þróun sem getur eflaust valdið því að börn neiti að taka lyfin sín. Sumir þurfa á lyfjum að halda til þess að geta stundað skóla og haft tök á lífinu og tilverunni. Í ljósi þess er mikið í húfi þegar kemur að neikvæðri umræðu í þjóðféluginu um lyfjagjafir vegna röskunar.

3 Réttindi barna

Til eru lög og reglugerðir sem kveða á um réttindi barna hér á landi. Í þessum kafla verður fjallað um lög og reglugerðir er varða réttindi barna í grunnskólum landsins, ásamt reglugerð sem snýr að börnum með sérþarfir. Einnig verður fjallað um Aðalnámskrá grunnskóla, ásamt því að farið verður yfir alþjóðasamning sem Ísland er aðili að um réttindamál barna. Þá verður skoðaður samningur Sameinuðu þjóðanna sem í daglegu tali er nefndur Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna. Farið verður yfir Salamanca yfirlýsinguna en hún er rammaáætlun sem fjallar um málefni barna með sérþarfir. Samkvæmt lögum um grunnskóla eru það sveitarfélögin sem standa að rekstri þeirra og bera ábyrgð á framkvæmd laga og reglugerða þar að lútandi.

3.1 Gildandi lög og reglugerðir

Menntamálaráðherra fer með yfirstjórn þeirra málefna sem lög þessi taka til, setur grunnskólum aðalnámskrá, leggur grunnskólum til námsgögn, hefur eftirlit með gæðum skólastarfs, annast öflun, greiningu og miðlun upplýsinga, styður þróunarstarf í skólum og hefur úrskurðarvald í ágreiningsmálum eftir því sem lög þessi kveða á um (Lög um grunnskóla nr. 91/2008).

Samkvæmt lögum er rekstur skólastofnana í höndum sveitarfélaga í landinu og skólar þurfa að uppfylla þau ákvæði sem getið er um í lögum, reglugerðum og Aðalnámskrá grunnskóla. Skólaskylda er á Íslandi og er börnum á aldrinum 6-16 ára skylt að sækja skóla. Grunnskólar landsins þurfa að haga störfum sínum á þann hátt að þeir séu opnir öllum börnum, þar sem öll börn eiga rétt á námi við sitt hæfi (Lög um grunnskóla nr. 91/2008).

Getið er um það í lögum að foreldar og forráðamenn beri ábyrgð á því að barn þeirra sæki skóla. Í grunnskóla er meðal annars lögð áhersla á það að undirbúa nemendur undir þátttöku í lýðræðisþjóðfélagi og þau manngildi sem eiga að styðja við heildarþroska hvers og eins án aðgreiningar. Ætlast er til þess að starfshættir starfsfólks skólastofnana mótið af lýðræðislegu samstarfi, umburðarlyndi, kærleika, ábyrgð, umhyggju og virðingu fyrir manngildum.

Skólinn hefur það hlutverk að gefa nemendum tækifæri til þess að tileinka sér þekkingu, leikni og hæfni sem býr þá undir frekara nám að loknum grunnskóla, námi sem þeir búa að ævilangt (Lög um grunnskóla nr. 91/2008).

Mælst er til þess samkvæmt lögum að allt skólastarf sé mótað nemendum í hag. Skólinn skal eftir fremsta megni leitast við að veita nemendum sínum jöfn tækifæri til þess að afla sér þekkingar og leikni. Ekki er síður mikilvægt að grunnskólinn veiti öllum börnum jöfn tækifæri til þess að þjálfa hæfni sína til samstarfs, ásamt því að leiðbeina nemendum við að temja sér vinnubrögð sem stuðla að stöðugri viðleitni til menntunar og þroska.

Þess er getið í lögum að nemendur sem eiga erfitt með að læra sökum námsörðugleika eiga rétt á faglegum stuðningi í námi. Það sama á við um þá sem eru fatlaðir eða eiga við, tilfinningalega eða félagslega örðugleika að stríða. Sveitarfélögin sem standa að rekstri grunnskólana er skyld að sjá þeim fyrir sérþjónustu. Það kemur í hlut grunnskólans að ákveða fyrirkomulag þeirrar sérfræðiþjónustu sem veitt er, en skólanir eiga að stuðla að því að hún sé veitt í grunnskólanum. Sérfræðiþjónusta felur í sér stuðning við nemendur, fjölskyldur þeirra og starfsfólk grunnskólans. Við upphaf hvers skólaárs er gert ráð fyrir að grunnskólar vinni öflugt forvarnarstarf með reglulegri skimun og greiningu á nemendum, til þess að tryggja þeim kennslu og námsaðstoð við hæfi. Þessar athuganir sem gerðar eru af skólanum og varða nemendur, verða ávallt að vera gerðar í samráði við foreldra eða forráðamenn og með samþykki þeirra (Lög um grunnskóla nr. 91/2008).

Skilgreining á ofangreindu samkvæmt reglugerð um nemendur með sérþarfir er eftirfarandi: „Nemendur með sérþarfir teljast þeir sem eiga erfitt með nám sökum sértækra námsörðugleika, tilfinningalegra eða félagslegra erfiðleika og/eða fötlunar, nemendur með leshömlun, langveikir nemendur, nemendur með þroskaröskun, geðraskanir og aðrir nemendur með heilsutengdar sérþarfir“ (Reglugerð um nemendur með sérþarfir nr. 585/2010).

Samkvæmt reglugerð um nemendur með sérþarfir eru helstu markmið þau að allir nemendur í grunnskólum landsins fái:

- ✓ Jöfn tækifæri á eigin forsendum til náms og virkrar þáttöku í grunnskólum án aðgreiningar þannig að komið sé til móts við náms-, líkams-, félags- og tilfinningalegar þarfir þeirra

-
- ✓ Fjölbreytt nám við hæfi í hvetjandi námsumhverfi og í viðeigandi húsnæði sem tekur mið af þörfum þeirra og stöðu
 - ✓ Að þroska persónuleika sinn, hæfileika og sköpunargáfu, ásamt andlegri og líkamlegri getu og verið félagslega virkir þátttakendur í skólasamféluginu þar sem byggt er á styrkleikum þeirra
 - ✓ Jöfn tækifæri í grunnskólum í samræmi við alþjóðlega samninga um réttindi barna og fatlaðra (Reglugerð um nemendur með sérþarfir nr. 585/2010)

Starfsfólk Fræðslumiðstöðvar Reykjavíkur, sem stendur að starfsáætlun fræðslumála í Reykjavík, skilgreindi hugtakið skóli án aðgreiningar. Samkvæmt skilgreiningu þeirra er skóli án aðgreiningar, skóli sem eigi að vera fær um það að sinna öllum nemendum, óháð námslegri eða félagslegri stöðu þeirra. Meginreglan í skóla án aðgreiningar sé sú að öll börn eigi, þar sem því verður við komið, að fá tækifæri til þess að læra saman án þess að gerður sé greinarmunur á þeim (Fræðslumiðstöð Reykjavíkur, 2004). Elín G. Ólafsdóttir kennari er á sama máli og segir að einstaklingsmiðað nám merki einfaldlega það að skólastarfið skuli lagað að nemandanum en ekki öfugt, skólastarfið eigi að vera einstaklingsmiðað (Elín G. Ólafsdóttir, 2004, bls. 9).

Skólastarfið þarf að vera nemendamiðað og skapandi. Í öllum námshópum grunnskólans eru ólíkir einstaklingar. Þeir eru þversnið af mannlífinu sem umlykur skólann, hverjir öðrum ólíkir og hafa mismunandi forsendur til náms. Andlegur, félagslegur og líkamlegur þroski eru jafn margbreytilegir og börnin eru mörg. Hver nemandi er einstök persóna, með sín sérkenni og sérþarfir og verður kennslutilhögun skólans að taka við af því. Prosí barna er flókið fyrirbæri. Hluti nemenda er námfús frá upphafi og ekki þarf að tvítaka námsefnið við áhugasama nemendur. Í skóla án aðgreiningar með einstaklingsmiðuðu námi, þarf að sjá til þess að aðferðir, aðstaða og annað nauðsynlegt sé til staðar. Ef svo er geta nemendur sem eru seinfærir, í námsvanda eða með annað móðurmál en íslensku fengið kennslu við sitt hæfi óháð greind. Í skóla án aðgreiningar er ekki boðlegt að námsefni og kennsluaðferðir séu eins fyrir alla. Ef ekki tekst að koma nauðsynlegum breytingum eins og sveigjanlegum kennsluháttum með fjölþrepa námskipan, aukinni samkennslu kennara og viðeigandi búnaði fellur ákvæðið um skóla án aðgreiningar dautt og ómerkt til jarðar og verður einungis orðin tóm.

Í stuttu máli má segja að réttindi barna séu bundin í lög. Tala má um alþjóðasamþykktir sem öllum landsmönnum beri að fara eftir. Það er mikilvægt að farið sé eftir þessum lögum og samþykktum, börnin eru saklaus og einlæg og fullorðnum ber rík skylda til þess að vernda þau og skapa umhverfi sem veitir þeim öryggi og hlýju.

3.2 Aðalnámskrá grunnskóla

Aðalnámskrá er sett af mennta- og menningarmálaráðherra með sama hætti og reglugerðir og gegnir hún margvíslegu hlutverki. Aðalnámskrá er allt í senn stjórntæki til þess að fylgja eftir ákvæðum laga, fyrirmæli fræðsluyfirvalda um skólastefnu og safn sameiginlegra markmiða skólastarfs í landinu. Samkvæmt Aðalnámskrá er almenn menntun ein meginstoð lýðræðis og er undirstaða menningar og almennrar velferðar (Menntamálaráðuneytið, 2011).

Í síbreytilegu menningarsamfélagi er góð almenn menntun hverjum manni nauðsynleg og ætti hún að efla gagnrýna og sjálfstæða hugsun. Almenn menntun á að stuðla að virðingu, umburðarlyndi fyrir umhverfinu og náunganum ásamt því að stuðla að ábyrgri umgengni við umhverfi og allar lifandi verur. Auk þess á hún að styrkja þá hæfileika sem hverjum einstaklingi eru nauðsynlegir til þess að bregðast við nýjum aðstæðum í síbreytilegu umhverfi. Grunnskólanum ber að haga störfum sínum í fyllsta samræmi við eðli og þarfir hvers og eins nemenda.

Samkvæmt Aðalnámskrá grunnskóla er jafnrétti til náms eitt grundvallarviðmið í skólastarfi á Íslandi. Með hugtakinu jafnrétti til náms er átt við það að skólum landsins sé skylt að veita nemendum nám og kennslu við hæfi. Einnig ber skólum að mennta börn úr minnihlutahópum sem skera sig úr hvað varðar þjóðerni og menningu. Grunnskólum ber skylda til þess að mennta öll börn á árangursríkan hátt og sjá þeim fyrir viðeigandi námstækifærum (Menntamálaráðuneytið, 1999, bls. 14-15).

Í þessu felst að skólum og skólayfirvöldum er skylt að finna leiðir til þess að koma til móts við ólíka getu og ólík áhugamál nemenda. Til þess að grunnskólar geti staðið undir þeim skyldum sem fram koma í grunnskólalögum um markmið skólastarfs, þurfa skólar að bjóða upp á jöfn námstækifæri fyrir alla.

Hver einstakur nemandi á að geta fundið nám við sitt hæfi sem stuðlar að og eflir ábyrgð, þroska, víðsýni og skilning hans á lífsreglum í íslensku þjóðfélagi.

Fjölbreytni skal ríkja í vinnubrögðum og kennsluaðferðum og skal öll kennsla laga sig að þörfum nemenda. Þegar velja á kennsluaðferð skulu markmið aðalnámskrár ávallt vera höfð að leiðarljósi og ávallt skal taka tillit til, aldurs, þroska og getu nemenda. Skólar hafa um alllangt skeið blandað saman ólíkum einstaklingum í námshópa án þess að laga kennsluhætti að þörfum hvers og eins. Gert er ráð fyrir því í Aðalnámskrá grunnskóla að nemendur eigi að geta náð flestum námsmarkmiðum námskráinnar á sama tíma. Þótt gert sé ráð fyrir þessum markmiðum má samt ætla að hluti nemenda þurfi sértæka námsáætlun þar sem námið á að vera einstaklingsmiðað.

Einstaklingsmiðað nám merkir í stuttu máli það að skólastarfið skuli lagað að nemandanum en ekki öfugt. Skólastarfið á að vera einstaklingsmiðað og kennsluhættir eiga því að taka mið af stöðu hvers og eins nemenda (Elín G. Ólafsdóttir, 2004, bls. 9). Til þess að ofangreind markmið náist þurfa skólar að skipa vel hæfu og menntuðu starfsfólki sem vill leggja metnað sinn og kraft í það að gera sitt besta til þess að efla skólastarfið. Kennsluaðferðir þurfa að vera árangursríkar og markvissar. Starf kennara er oft á tíðum byggt á hugsjón og sannfæringu kennarans um að hann sé að gera góða hluti. Nemendurnir skulu ávallt vera í forgangi. Aðalnámskrá er eitt af þeim stjórntækjum sem kennrarar vinna eftir og ber skólanum samkvæmt lögum að fylgja henni. . Kennarinn starfar einnig eftir svokallaðri skólanámskrá. Segja má að skólanámskráin feli í sér two meginþætti, inntak og námsferli. Innihald námskráinnar er mikilvægt hvað snertir gæði námsins en námsferlið sjálft skiptir þar meginmáli, það er að segja vinnubrögð kennara og námsvinna nemenda. Skólastjórnendur verða þess vegna stöðugt að vera á varðbergi og skoða skólaumhverfið, vinnubrögð kennara og árangur hvers nemenda fyrir sig með gagnrýnum hætti.

Margir kennrarar kappkosta að koma með sveigjanlegum hætti til móts við einstaklingsbundnar þarfir nemenda. Nemendur geta verið að fást við ólík viðfangsefni, misþungt efni og mismunandi námsefni á ólíkum tíma. Hver nemandi vinnur á sínum hraða, upp á eigin spýtur eða í hóp.

Í einstaklingsmiðaðri kennslu er lögð áhersla á virka þátttöku nemenda og þeir bera ábyrgð á eigin námi (Ingvar Sigurgeirsson, 2004). Samskipti kennara og

nemenda eru flókin en örlítill útfærslumunur, orðalag við kynningu, bros á réttum stað eða smávægileg truflun getur haft veruleg áhrif á það hvernig til tekst. Enn fremur getur framkoma kennarans og sú kennsluaðferð sem hann notar hentað hópnum það vel að árangurinn verður markviss og sannfærandi (Ingvar Sigurgeirsson, 1999, bls.10).

Umræða um kennara sem fagmenn og stöðu þeirra hefur oft snúist um kjör og virðingu. Auk þess hefur hún snúist um intak starfsins, menntun kennara, samfélagslega stöðu, aukna þekkingu og breyttar kröfur. Eitt mikilvægasta viðfangsefni nútímans er að mæta mismunandi þörfum nemenda. Börn með ýmis konar félagslegar, tilfinningalegar og námslegar þarfir innritast í skóla. Kennrar glíma við margs konar samfélagsvanda sem börn fera með sér inn í skólana (Trausti Þorsteinsson, 2003, bls. 187-190).

Af þessu má draga þá ályktun að gerðar eru miklar kröfur til kennara. Þeirra starfi fylgir að takast á við mismunandi samfélagsvanda sem börn fera með sér inn í skólanna. Erfiðar heimilisaðstæður geta gert nemandanum erfitt fyrir til náms. Viðhorf foreldra til skólans hefur mikil áhrif á líðan nemenda í skólanum. Í Aðalnámskrá grunnskóla kemur skýrt fram hvaða kröfur eru gerðar til kennara í dag. Að mati höfunda eru þær eftirfarandi:

- Þeir eiga að veita hverjum nemenda góða alhliða menntun
- Sjá til þess að allir nemendur nái að þroskast og dafna
- Veita formlega fræðslu og stuðla að jákvæðri félagslega mótu þeirra
- Haga sínum störfum samkvæmt eðli og þarfir hvers og eins
- Koma fram við alla á jafnréttisgrundvelli, óháð bakgrunni
- Eiga góð tengsl við foreldra
- Stuðla að forvörnum

Að ná þessu fram hlýtur að krefjast mikillar þolinmæði, skipulags og gagnrýnnar hugsunar á sjálfan sig og aðra. Kennari þarf meðal annars ávallt að endurmeta sína starfshætti, viðmóti við hvern og einn nemenda og vera sveigjanlegur í skoðunum. Starfið er síbreytilegt og góður kennari ætti ekki að þurfa að staðna í sínu starfi en að sjálfsögðu geta kennarar kulnað í starfi.

Til að styrkja kennara til aukinnar samvinnu þarf að beina kastljósinu að samstarfi kennara og foreldra og leita leiða til breytinga á samskiptamynstri þeirra. Ætla má að gott samstarf styrki hlutverk hins íhugandi starfsmanns sem ígrundar og metur hvernig tekst að ná settum markmiðum. Mikilvægt er að skoða hvað þarf að bæta, ráðfæra sig um markmiðin við aðila innan skólasamfélagsins, nemendur, kennara og foreldra.., Áríðandi er að kennrarar telji það til faglegra ábyrgðar sinnar að tryggja áhrif foreldra á nám og kennslu (Trausti Þorsteinsson, 2003, bls. 198-199).

Kennari þarf að fá góðan undirbúningstíma á hverjum degi til þess að ígrunda sinn þátt í skólastarfinu, skipuleggja morgundaginn, setja sér markmið og finna þá aðferðafræði sem hentar í hvert og eitt skipti. Gott samstarf við foreldra með hagsmuni barnsins að leiðarljósi er stór þáttur í skólastarfi og styrkir kennara í sínu starfi. Kennarinn verður meðvitaðri um það hvar nemendur standa félagslega, andlega og námslega.

Áherslur og markmið menntakerfis er að veita góða alhliða menntun með hagsmuni einstaklingsins og samfélagsins alls að leiðarljósi. Þeir skólar sem hafa myndað góð tengsl við foreldra og forráðamenn búa sameiginlega að því að byggja upp góða og kröftuga samfélagsþegna (Menntamálaráðuneytið, 1999, bls. 15-17).

Samfélagsbreytingar eru stöðugt ferli sem nær til breytinga á fjölskyldulífi og umhverfinu nær og fjær. Vandi skólans felst í að fylgjast nógu vel með og taka jafnharðan upp jákvæða áhersluþætti í samtímanum. Ef skólinn er ekki í takt við umhverfið sitt þá er hætta á að hann einangrist og svari ekki væntingum nemenda. Með aukinni samkeppni og kröfum um lífsgæði, breyttri heimsmynd og ýmsum öðrum streituvöldum eykst þörfin á að rækta siðvitund og efla mannrækt hvers og eins (Elín G. Ólafsdóttir, 2004, bls. 9).

Í samfélagi búa ólíkir einstaklingar, með ólíkan bakgrunn. Það má eflaust segja að sú móton sem nemendur fá í skólum landsins búa þeir að ævilangt. Þess vegna þurfa kennrarar, foreldrar og skólinn í heild að sameinast um að gera nám að skemmtilegu verkefni og ekki síst hvetjandi fyrir hvern og einn nemanda. Nemendur eru framtíðin og ekki er hægt að spá nákvæmlega fyrir um það hvernig samfélagið verður eftir tuttugu ár. Skólinn þarf stöðugt að fylgjast með því sem er að gerast í umhverfinu. Miklar breytingar á skólaumhverfinu hafa orðið á

undanförnum 20 – 30 árum og gegnir skólinn sífellt veigameira hlutverki í uppledí barnanna en áður.

Það hefur sennilega aldrei verið mikilvægara en nú, þegar þjóðin gengur í gegnum efnahagskreppu, að skólastarfið sé blómlegt og nái að halda vel utan um börnin sem skilja ekki umræðuna í þjóðféluginu um svartsýni og vonleysi. Í ljósi þessa vilja höfundar setja spurningarmerki við það hvort kennarinn hafi það sem til þarf í starfsumhverfinu til þess að framfylgja öllum sínum skyldum svo sómi sé af.

3.3 Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna

Oft er litið svo á að mannréttindi séu grundvallarréttindi hvers manns og að þau séu algild. Þegar talað er um grundvallarréttindi þá er átt við að réttindin séu óafturkræf og er þá ekki undir neinum kringumstæðum hægt að afneita þeim. Af þessum sökum flokkast ekki mörg réttindi sem grundvallarréttindi (Umboðsmaður barna, 2003).

Barnasáttmálinn er mannréttindasamningur sem hefur verið staðfestur af 192 aðildarríkjum. Samningurinn var samþykktur á allsherjarþingi Sameinuðu þjóðanna árið 1989 og varð fullgildur á Íslandi árið 1992 og er helsti samningur sem gerður hefur verið með barnavernd að markmiði. Fullgilding hans felur í sér að Ísland er skuldbundið að þjóðarrétti til þess að virða og uppfylla ákvæði samningsins. Öllum þeim sem koma að málefnum barna ber að gera það sem í þeirra valdi stendur til þess að framfylgja samningnum. Hér er átt við stjórnvöld, foreldra, kennara, skólastjórnendur og alla aðra sem vinna með börnum (Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna, e.d.). Barnasáttmálinn er yfirlýsing um sjálfstæð réttindi barna innan Sameinuðu þjóðanna og fjallar því um réttindi barna en ekki skyldur. Með tilkomu þessa samnings var farið að líta á börn sem sérstaka einstaklinga en ekki "eign" foreldra sinna (Mannréttindaskrifstofa Íslands, e. d.).

Í fyrsta lagi þurfa aðildarríkin að tryggja öllum börnum viðeigandi lífsskilyrði og lífsafkomu til þess að þau geti lifað á sjálfstæðan og öruggan hátt í anda friðar, umburðarlyndis, frelsis og jafnréttis. Í öðru lagi er kveðið á um að hvert barn eigi að fá jafnan rétt til þess að þroskast og læra, sem felur í sér að öll börn innan aðildarríkjanna eiga rétt á aðgengi að menntun. Jafnframt eiga öll börn

rétt á trúfrelsi, frelsi til sjálfstæðrar hugsunar, frelsi til þess að tjá skoðanir sínar og rétt til þess að taka þátt í ákvörðunum sem þau varðar (Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna, e.d.).

Þeir aðilar sem vinna náið með börnum og bera ábyrgð á hagsmunum þeirra þurfa að hafa í huga þau grundvallaratriði sem sáttmálinn kveður á um. Ríkisstjórnir, foreldrar og/eða forráðamenn, kennarar og aðrir hagsmunaaðilar þurfa ávallt að gæta þess að börnum sé aldrei mismunað á grundvelli kynþáttar, kynferði, litarháttar, tungumáls, eða trúarbragða.

Í 18. gr. samningsins kemur fram að þau ríki sem að samningnum koma skulu gera allar mögulegar ráðstafanir til þess að tryggja að foreldrar beri ábyrgð á uppeldi barna sinna og komi þeim til þroska og manns. Forráðamenn skulu í uppeldi barna sinna ávallt leitast við að gera þær ráðstafanir sem börnunum eru fyrir bestu (Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna, e.d.).

Þó svo að þessi samningur sé skref í rétta átt er varðar börn og réttindi þeirra, er engan veginn hægt að líta á börn sem jafningja fullorðinna. Foreldrar hafa yfirumsjón með börnum sínum þangað til þau ná 18 ára aldri. Börn velja sér ekki foreldra né heimaland og því má teljast í hæsta máta undarlegt að hægt sé að gera samning sem varða öll börn í 192 aðildarríkjum. Milljónir barna alast upp við fátækt og/eða ofbeldi víðs vegar um heiminn og hafa fjölskyldur þeirra ekki tök á að veita þeim þau grundvallarréttindi sem kveðið er á um í samningnum. Önnur börn alast upp við drykkju og/eða fíkniefnaneyslu foreldra, vanrækslu eða afskiptaleysi. Hvernig geta aðildarríkin fylgst með því að öll börn fái menntun og gangi í skóla?

Foreldrar eru eins mismunandi og þeir eru margir. Sumir hafa mikinn áhuga á námi barna sinna og vilja nýta sér hvers kyns þjónustu sem í boði er til þess að léttu þeim námið. Aðrir foreldrar eru áhugalausir og hafa jafnvel andúð á skólakerfinu. Ekki er hægt að neyða þjónustu upp á foreldra eða forráðamenn en þeim er skyld að sjá til þess að börn þeirra hljóti almenna menntun. Stjórnvöld geta boðið upp á ákveðna þjónustu en foreldrar og forráðamenn verða að sækjast eftir henni sjálfir.

Foreldrar hafa yfirumsjón með börnum sínum til 18 ára aldurs og setur sú staðreynd sjálfstæðum rétti barns til þess að njóta friðhelgi einkalífs verulegar skorður. Að njóta friðhelgis einkalífsins er mikilvægur hluti þess að geta ráðið sér

sjálfur og tekið sjálfstæðar ákvarðanir er varða eigin hag jafnt utan sem innan heimilisins. Þá er nauðsynlegt að gera greinarmun á þörfum ungs barns, sem þarf umhyggju og ríka vernd, og á þörfum eldra barns, sem með hækkandi aldri og auknum þroska þarf að fá tækifæri til þess að hafa áhrif á líf sitt og umhverfi (Umboðsmaður barna, 2003).

Samkvæmt samningnum eiga börn sinn eigin rétt ásamt því sem viðurkennt er að börn og foreldrar geti haft ólíka hagsmuni. Lögð er sú skylda á aðildarríkin að vernda börn gegn hvers kyns ofbeldi, vanrækslu o.p.h. af hendi foreldra og eiga þau að styðja foreldra í að rækja þessar skyldur sínar. Til þess að tryggja og efla þau réttindi sem kveðið er á um í Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna, þurfa ríkin að veita foreldrum sem á þurfa að halda, viðeigandi aðstoð til þess að uppfylla þær uppedisskyldur sem samningurinn kveður á um (Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna, e.d.).

Út frá þessu má draga þá ályktun að börn eigi rétt á að hafa skoðanir og eigi rétt á verndun að hálfu foreldra sinna, gegn hvers kyns ofbeldi og vanrækslu. Það breytir samt ekki þeirri staðreynd að mörg börn innan aðildarríkjanna lifa við óviðunandi aðstæður og eru lögð í hættu á eigin heimili. Mörg börn lifa t.d. við bæði andlegt og líkamlegt ofbeldi, eru misnotuð kynferðislega, alast upp við vímuefnaneyslu foreldra svo fáein dæmi séu tekin. Þessi börn verða allt of oft útundan í samféluginu en uppedisaðstæður barna eru misjafnar og oft um mjög viðkvæm mál að ræða.

Nauðsynlegt er að ríkin geri viðeigandi virkar verndarráðstafanir á sviði löggjafar, stjórnsýslu, félags- og menntunarmála til þess að vernda börn. Ríkin þurfa að bjóða börnum upp á félagslega þjónustu sem veita á barni og öðrum hagsmunaaðilum nauðsynlegan stuðning. Forvarnir þurfa að vera til staðar, svo og möguleikar á að greina, tilkynna, vísa áfram, rannsaka, taka til meðferðar og fylgjast með tilfellum þar sem barn hefur sætt illri meðferð (Mannréttindaskrifstofa Íslands, e.d.). Sagt hefur verið frá málum í fjölmöldum, þar sem börn hafa búið við mjög gróft ofbeldi af hálfu foreldra sinna. Yfirvöld hafa oftar enn einu sinni sofnað á verðinum við að rækta skyldur sínar, með því að láta ofbeldi viðgangast inná heimilum í allt of langan tíma. Hvergi er getið um það í samningnum hvaða ákvæði gilda ef aðildarríkin uppfylla ekki ákvæði hans eða brjóta gegn honum. Hvorki er gert ráð fyrir formlegum refsiaðgerðum né

alþjóðadómstól þar sem barn getur fengið úrlausn um það hvort ríki hafi brugðist skyldum sínum samkvæmt sáttmálanum (Umboðsmaður barna, 2003). Stofnuð var sérstök nefnd til þess að fylgjast með hvort ríkin rakta skyldur sínar eins og ákvæði segja til um í samningnum. Öllum aðildarríkjunum ber að upplýsa nefndina um stöðu mála á framkvæmd þeirra á samningnum. Á Íslandi var stofnuð sérstök nefnd. Þessi nefnd sat fyrir svörum í Genf 23.09.2011 um framkvæmd Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna á Íslandi. Halla Gunnarsdóttir aðstoðamaður innanríkisráðherra fór fyrir sendinefnd Íslands og flutti inngangsorð fyrir fyrirtökuna hjá nefndinni. Með henni voru fulltrúar Íslands þau María Rún Bjarnadóttir, sérfræðingur í innanríkisráðuneytinu, Bragi Guðbrandsson forstjóri Barnaverndarstofu, Guðni Olgeirsson, sérfræðingur í mennta- og menningarmálaráðuneytinu og Margrét Björnsdóttir sérfræðingur í velferðarráðuneytinu. Auk þeirra sat fundinn Veturlíði Stefánsson, fulltrúi fastanefndar Íslands í Genf. Halla Gunnarsdóttir vakti athygli á að í kjölfar efnahagshrunsins á Íslandi hefðu yfirvöld lagt áherslu á að slæmt efnahagsástand kæmi ekki niður á börnum. Áhersla væri lögð á að verja velferðarkerfið þrátt fyrir niðurskurð í ríkisútgjöldum. Það væri meðal annars gert með því að verja þjónustu heilbrigðis- og menntakerfisins. Halla benti einnig á að samanburðarrannsókn hefði sýnt að líðan barna væri ekki verri eftir hrún. Hins vegar voru þeir hópar sem voru í viðkvæmri stöðu áður í enn meiri áhættu eftir hrún. Sérfræðinganefnd Sameinuðu þjóðanna lagði fram fjölmargar spurningar fyrir sendinefndina og hvatti meðal annars til þess að barnasáttmálinn yrði lögfestur á Íslandi. Ísland er þó enn með fyrirvara á samningnum. Ástæða þess lýtur að aðskilnaði ungra fanga frá fullorðnum en tillögur nefndar sem innanríkisráðherra skipaði er nú til umfjöllunar hjá velferðarráðuneyti og innanríkisráðuneyti (Innanríkisráðuneyti, 2011).

3.4 Salamanca yfirlýsingin

Síðustu áratugi hafa verið gerðar umfangsmiklar breytingar á skólastefnu á Íslandi og hefur þessi stefna verið nefnd skóli án aðgreiningar (Hermína Gunnþórsdóttir, 2010). Ný menntalög tóku í gildi árið 2008 og var þá í fyrsta skipti fest á skjal hugtakið skóli án aðgreiningar (Lög um grunnskóla nr. 91/2008).

Í byrjun júní árið 1994 var haldin alþjóðleg ráðstefna í borginni Salamanca á Spáni. Þessi ráðstefna var haldin af UNESCO sem er menningarmálastofnun sameinuðu þjóðanna og spænska menntamálaráðuneytinu. Á þessari ráðstefnu var rædd og mótuð Salamanca yfirlýsingin sem er rammaáætlun sem fjallar um grundvöll, stefnu og almenn málefni barna með sérþarfir. Á þessari ráðstefnu var rædd og mótuð stefna um skóla fyrir alla. Þar voru saman komnir fulltrúar frá 92 aðildarríkjum sem eiga aðild að Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna og 25 alþjóðasamtökum. Þar á meðal var fulltrúi frá Íslandi. Eins og alkunna er eiga mörg börn við námsörðugleika að etja á einhverju stigi. Fyrir þessa nemendur þurfti að móta áætlun þar sem þarfir þeirra væru hafðar að leiðarljósi. Samkvæmt Salamanca yfirlýsingunni þurfa skólar að bjóða nemendum viðeigandi úrræði og finna leiðir til þess að kenna öllum börnum á árangursríkan hátt (Salamanca yfirlýsingin).

Meginstefna Salamanca yfirlýsingarinnar er sú að skólar í aðildarríkjum eigi að veita inngöngu öllum börnum óföltuðum eða föltuðum (Erna Árnadóttir, 1996). Einnig kemur fram að frumréttur hvers barns sé að fá og viðhalda menntun á viðunandi hátt á öllum stigum menntunar. Hvert barn sé einstaklingur og þurfi menntakerfið að taka tillit til þess að börn hafa mismunandi áhugamál, námsþarfir og hæfileika. Kennsluhættir þurfa að vera fjölbreyttir og taka mið af börnunum, þannig að hæfileikar þeirra fái að njóta sín á sem flestum sviðum. Erna Árnadóttir deildarsérfræðingur í menntamálaráðuneytinu segir í grein sinni Salamanca yfirlýsingin og rammaáætlun um aðgerðir vegna nemenda með sérþarfir: „Kennsluhættir sem taka mið af barninu geti átt þátt í að afstýra þeirri sóun hæfileika og þeim brostnu vonum sem alltof oft verða afleiðing slakrar kennslu og þess viðhorfs að öllum beri að sníða sama stakkinn“ (Erna Árnadóttir, 1996).

Ólafur Páll Jónsson, lektor í heimspeki við Menntavísindasvið Háskóla Íslands, flutti erindi á ráðstefnu um skóla án aðgreiningar. Þar fjallaði hann um leið til þess að gera skóla án aðgreiningar að veruleika. Til þess að gera skóla án aðgreiningar að veruleika telur hann að skólar skólastjórnendur, kennrarar og allt samfélagið þurfi að breyta um hugsunarhátt. Lýðræðislegt samfélag sé í raun samfélag án aðgreiningar og því opið fyrir margbreytileika fólks. Hver einstaklingur hefur mismunandi skoðanir, ólíkar þarfir, mismunandi færni og mismunandi heimsmynnd (Ólafur Páll Jónsson, 2009).

Hugmyndafræði fólks er misjöfn hvort sem það starfar við stefnumótun, fjárveitingar, rekstur eða kennslu. Ætla má að erfitt geti verið að finna eina stefnu í menntamálum. Það sama á við um kennslufræðilega nálgun, sumir aðhyllast t.d. stefnu Dewey og aðrir Gardner. Sökum hugmyndafræðilegs ágreinings má jafnvel velta því fyrir sér hvort ólíklegt sé að skóli án aðgreiningar verði að veruleika í bráð.

Sveitarfélögini hafa yfirumsjón með rekstri grunnskóla landsins og með þeirri útfærslu hafa skólar fengið frjálsari hendur til þess að þróast í ólíkar áttir, hvað varðar hugmyndafræði og kennsluhætti (Hermína Gunnþórsdóttir, 2010). Margir skólar hafa mótað eigin stefnu ásamt skólanámskrá, þar sem ákveðin markmið eru sett fram með hliðsjón af aðalnámskrá og grunnskólalögum. Skólar að þurfa að vera móttækilegir og opnir fyrir nýjum leiðum í skólastarfi til þess að geta tekið á móti öllum nemendum. Rannsóknir hafa bent á að starfsfólk skóla í Englandi hafi mismunandi sjónarhorn og skoðanir á því hvað skóli án aðgreiningar þýðir. Breski fræðimaðurinn Ainscow hefur í samstarfi við starfsfólk skólanna fengist við það að þráa skilgreiningu á hugtakinu skóli án aðgreiningar. Samkvæmt niðurstöðum hans eru þær skilgreiningar sem fram hafa komið á hugtakinu harla ólíkar vegna margbreytilegra aðstæðna, menningar og sögu innan hvers umdæmis (Hermína Gunnþórsdóttir, 2010).

Í Salamanca yfirlýsingunni er skorað á stjórnvöld ríkjanna að gera úrbætur í skólastarfi, bæði hvað varðar stefnumótun og meiri fjárveitingu. Þessar úrbætur eiga að stuðla að því að skólar aðildarríkjanna verði færir um að sinna öllum börnum. Taka á upp yfirlýsta stefnu um að öll börn sæki almenna skóla nema knýjandi ástæður séu til annars (Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna, e.d.).

Markmið skóla án aðgreiningar hefur það jafnframt að markmiði að styrkja félagslega hæfni nemenda og undirbúa þá fyrir þátttöku í lýðræðislegu samfélagi. Arthur Morthens og Gretar L. Marinósson segja í grein sinni Árangursríkt skólastarf og skóli fyrir alla:

Með nokkrum mikilsverðum undantekningum telja almennir grunnskólar sig ekki búna til að sinna slíku verkefni, hvorki að því er varðar menntun kennara, námsefni, húnsnæðisaðstöðu eða mönnun (Arthur Morthens og Gretar L. Marinósson, 2002).

Talið er að um það bil 20% af öllum nemendum í skólum landsins hafi sérþarfir í námi og fer hegðunarröskun vaxandi á meðal þeirra. Þótt flestir skólastjórnendur og kennrarar séu hlynntir stefnunni um skóla án aðgreiningar standa þeir samt sem áður ráðalausir gegn vandanum. Skólayfirvöld þráast því oft við að veita inngöngu fötluðum nemendum, getuskipta nemendum í hópa, bjóða upp á sérkennslu í sérstofu og vista nemendur í sérdeildum (Arthur Morthens og Gretar L. Marinósson, 2002). Með þessu má álykta að nemendur með sérþarfir séu aðgreindir, þar sem þeim er haldið fyrir utan almenna bekkjarkennslu. Einnig má benda á það að þeir nemendur sem búa í þéttbýli og eru með sérþarfir og/eða hegðunarörðugleika, eru mun líklegri til þess að verða útilokaðir frá almennri kennslu en nemendur sem búa í dreifbýli (Arthur Morthens og Gretar L. Marinósson, 2002). Í Salamanca yfirlýsingunni er fjallað um mikilvægi þess að ríkin geri allt sem í þeirra valdi stendur til þess að greina sérþarfir nemenda eins fljótt og unnt er. Með því er brugðist við með virkum hætti og úrræði fundið fyrir hvern og einn. Einnig þarf að tryggja að kennrarar fái grunn- og endurmenntun þar sem fjallað sé um kennslu nemenda með sérþarfir. Þá þarf skólahúsnæði og öll aðstaða að vera til fyrirmynadar. Af ofangreindu má draga þá ályktun að börn og kennrarar í minni samfélögum hafi ekki sama aðgang að fagaðilum, t.d. námsráðgjafa, skólasálfræðingi eða hjúkrunarfræðingi. Eins og fram hefur komið er rekstur skólanna í höndum sveitarfélaganna, sem standa misvel fjárhagslega en mörg þeirra eru illa stödd. Af því leiðir að fjárveitingar til sérkennslu og annarra sértækra úrræða eru oft af skornum skammti. Ætla má að þeir skólar sem ekki hafa nægilegt fjármagn til reksturs eigi erfitt með að uppfylla þær kröfur sem gerðar eru til þeirra samkvæmt aðalnámskrá og lögum landsins.

3.5 Samantekt

Í ávarpi sínu á afmælishátið Barnaheilla léti frú Vigdís Finnbogadóttir þau orð falla að börn ættu sér engan málsvara annan en fullorðið fólk og það eru orð að sönnu (Vigdís Finnbogadóttir, 1995). Samkvæmt lögum um grunnskóla er meginstarf grunnskólans, í samstarfi við heimilin, að undirbúa nemendur undir líf og starf í lýðræðisþjóðfélagi. Grunnskólum er skyld að taka við öllum börnum hvernig sem

atgervi þeirra er til líkama og sálar er, félagslegt og tilfinningalegt ásígkomulag eða málþroski. Þetta á við um fötluð börn og ófötluð, afburðagreind og greindarskert og allt þar á milli.

Til þess að hægt sé að búa nemendur undir líf og starf í lýðræðissamfélagi verður skólinn að bjóða upp á metnaðarfull námstækifæri við hæfi allra nemenda. Skólinn skal leitast við að móta starfshætti sína af umburðarlyndi og lýðræðislegu samstarfi. Frumábyrgð á menntun og uppledji hvílir á foreldrum og forráðamönnum. Hlutur grunnskólans felst einkum í því að sjá nemendum fyrir formlegri fræðslu og taka þátt í félagslegri mótu þeirra. Þetta sameiginlega verkefni heimili og skóla kallar á náin tengsl, gagnkvæmt traust, gagnkvæma upplýsingaöflun, samábyrgð og samvinnu. Í því felst að skólar verða að leggja áherslu á að byggja sérhvern nemenda upp sem heilsteyptan einstakling með trausta menntun og þjálfun í að takast á við meira nám og búa hann undir þátttöku í fjölskyldu, atvinnu og félagslífi.

Í Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna, nánar tiltekið 3. gr., er kveðið á um að þegar félagsmálastofnanir á vegum hins opinbera eða einkaaðila, dómsstólar, stjórnvöld eða löggjafarstofnanir gera ráðstafanir sem varða börn, þá skuli ávallt láta barnið og velferð þess hafa forgang. Aðildarríki sameinuðu þjóðanna skuldbinda sig til þess að gera allar nauðsynlegar ráðstafanir á sviði löggjafar og stjórnsýslu til þess að tryggja börnum vernd og umönnun.

Af þessum orðum má ætla að nemendur sem fá þá þjónustu sem þeir eiga rétt á, í skólum og öðrum stofnunum séu frekar í stakk búnir til þess að takast á við lífið sem framundan er. Markmið er að veita bestu mögulegu menntun við hæfi hvers og eins. Nemendur sem eru virkir, hafa gott sjálfsmat og gagnrýna hugsun eru frekar líklegir til þess að vera sjálfum sér og lýðræðissamféluginu til góðs heldur en þeir sem ekki hafa fengið að njóta sín á námsárum.

4 Fjölskyldan og skólinn

Með samstarfi skóla og fjölskyldna er átt við tengsl starfsmanna í skólum og foreldra eða forráðamanna sem miðar að alhliða þroska nemenda og gagnkvæmum skilningi beggja aðila (Ingibjörg Auðunsdóttir, 2007, bls. 33). Í hverju samfélagi reynir á samskipti fólks, hvort sem það er í skólanum, á starfsvettvangi, í vinahóp eða innan fjölskyldunnar. Það reynir á gagnkvæma virðingu og traust, ábyrgðar- og réttlætiskennd, tillitssemi, umhyggju og fleira. Oft er fólk minnt á hvers konar áskorun og ögrun það er að virða hvort annað. Tryggja þarf mannréttindi þar sem jafnrétti og virðing hjá hverjum einstaklingi séu ávallt höfð að leiðarljósi. Þetta á alls staðar við, hvort sem um er að ræða heima eða að heiman. Áríðandi er að leggja strax í æsku góðan grunn að heilbrigðum samskiptum barna og unglings (Sigrún Aðalbjarnardóttir, 2007, bls. 26).

Eflaust vilja flestir, ef ekki allir, vera í góðum samskiptum við annað fólk en mannleg samskipti geta birst í ótal myndum. Ætla má að það sé stundum flókið og jafnvél óyfirstíganlegt að bæta fyrir og leiðréttu það sem áður var gert eða sagt. Gott og traust samstarf á milli heimilis og skóla hlýtur að vera nauðsynlegt þegar kemur að velferð barns og þurfa foreldrar og kennarar að leggja sitt af mörkum til þess að svo megi verða. Virðing og traust á milli foreldra og starfsfólks skóla gerist ekki að sjálfu sér og eflaust hlýst ávinningur af góðum samskiptum sem síðan getur haft jákvæð áhrif á andlega hlið nemandans sem á í hlut.

Í þessari ritgerð hefur verið fjallað um röskunina ADHD og einnig um réttindi barna, en hvernig ætli veruleikinn sé þegar kemur að samskiptum heimila og skóla? Í þessum kafla verður fjallað um ýmis mál sem tengjast fjölskyldum og starfsmönnum skólans. Skilgreint verður hvað foreldrasamstarf er, hlutverk þess og hvaða leiðir séu mögulegar til þess að stuðla að árangursríku foreldrasamstarfi í grunnskólum. Kynntar verða ýmsar leiðir sem færar eru foreldrum sem hafa áhyggjur af börnum sínum. Skoðuð verða hlutverk og kennara en einnig verður sagt frá ýmsum samskiptaleiðum sem haegt er að fara í samstarfi heimila og skóla.

4.1 Samfélagið í dag

Miklar og örar samfélagsbreytingar hafa orðið á síðustu áratugum og hafa þær haft mikil áhrif á stöðu fjölskyldunnar. Meðal annars má benda á að báðir foreldrar vinna úti og því hefur dvalartími barna í skólum lengst til muna. Í kjölfarið hefur samfélagið stöðugt auknar væntingar til kennara um ábyrgð og velferð nemenda. Mikið hefur skort á skilgreiningar á ábyrgð og skyldur foreldra og kennara og því hefur markmið og inntak samstarfsins verið mörgum óljóst (Elín G. Thorarensen o.fl., 2010, bls. 7). Þetta segir starfshópur á vegum Menntaráðs sem falið var að útbúa tillögur að stefnu um aukið og markvisst samstarf skóla og foreldra, bæði á leikskóla- og grunnskólastigi. Börn hafa alltaf þurft að læra að verða sjálfbjarga. Í þjóðfélögum þar sem litlar og hægfara breytingar hafa orðið í fyrrí tíð, lærðu börn sjálfsbjargarviðleitni af foreldrum og ættmennum sem þau umgengust allan daginn. Nú til dags eru gerðar allt aðrar kröfur til barna. Þær miklu breytingar sem orðið hafa á mörgum sviðum þjóðlífssins frá tímum iðnbyltingarinnar þvinga menn til þess að skoða uppeldi og menntun við nýjar aðstæður. Það eru ýmsar spurningar sem krefjast ígrundunar um markmið, inntak og aðferðir og má þar nefna að þau verkefni sem tengjast uppeldisfræðinni verða að vera vísindaleg. Ávallt verður að íhuga fengna reynslu, gera tilraunir og rannsóknir og íhuga hin ýmsu sjónarmið og röksemadir (Guðrún Friðgeirs dóttir og Margrét Jónsdóttir, 2005, bls. 5).

Börn innritast í almenna skóla með margháttar félagslegar, tilfinningalegar og námslegar þarfir. Börn sem áður voru ekki talin skólahæf voru vistuð á stofnunum eða í sérskólum (Trausti Þorsteinsson, 2003, bls. 190).

Nú er talið að um 4000-5000 börn hér á landi séu með sérþarfir vegna langvinnra sjúkdóma, fötlunar, athyglisrests með eða án ofvirkni, misþroska eða annarra frávika. Í þessu samhengi má benda á tilviksrannsókn Margrétar P. Jóelsdóttur sem hægt er að lesa um í bókinni *Birgir* en í henni er fjallað um það hvernig skólinn kemur til móts við ofvirkan og misþroska níu ára gamlan dreng sem á við námserfileika að stríða. Í viðtölum við kennara Birgis og starfsmenn skólans kom fram að þeir gagnrýndu það að engin heildaráætlun væri til og töldu að ýmislegt þyrfti að gera til þess að hægt væri að vinna markvissara að málum drengsins. Margt hefði farið öðruvísi en starfsmenn skólans höfðu viljað og

margir töldu að bæði tíma og þekkingu hafi skort til þess að taka á vandanum (Margrét Þ. Jóelsdóttir, 2000, bls.144-145).

Með hugtakinu leiðandi uppeldi er átt við uppeldi sem leiðir barn til þroska. Það þýðir að barnið fær kennslu og leiðbeiningu þannig að það verður betur fær um að verða sjálfstæður og kærleiksríkur einstaklingur. Þessi aðferð veitir valfrelsi, setur skýr mörk og krefst þroskaðar hegðunar. Barn þarf að fá að kynnast hlutum til þess að geta myndað sér skoðanir (Ásdís Pétursdóttir Blöndal, 2010).

Mikilvægt er að stuðla að góðri samvinnu heimila og skóla og þá ekki síst til þess að efla samskiptahæfni og siðferðiskennd barnanna. Þetta segir Dr. Sigrún Aðalbjarnardóttir prófessor í uppeldis- og menntunarfræði við Háskóla Íslands en uppeldisaðferðir foreldra eru henni hugleikið málefni. Niðurstaða langtímarannsóknar hennar í tengslum við uppeldisaðferðir foreldra og ýmissa þroska- og aðlögunarþátta unglingsa benda til þess að unglingsar sem telja sig búa við leiðandi uppeldishætti sýna meiri samskiptahæfni. Auk þess hafa þeir nemendur betra sjálfsálit, eru með minni einkenni depurðar, sýna betri námsárangur, eru ólíklegri til þess að neyta áfengis í óhófi, prófa síður vímuefn og halda frekar áfram í framhaldsnámi. Margt bendir til þess að til mikils sé að vinna með því að nota leiðandi uppeldishætti (Sigrún Aðalbjarnardóttir, 2007, bls. 235-237).

John Dewey (1859-1952) bandarískur heimspekingur, sálfræðingur og menntafrömuður taldi að ekki væri nóg að tala um „þroska“, heldur væri áríðandi að skilgreina stefnuna sem þroskinn tekur. Maður getur þroskast af hæfni sem innbrotsþjófur, bófi eða jafnvel spilltur stjórnmálamaður. Hægt er að spyrja sig hvaða áhrif það hefur að þroskast í tiltekna átt og hvernig viðhorf eða venjur eru sem opna aðgang að öðrum þroskaleiðum (Dewey, 2000, bls. 46-47).

Í þessu samhengi er áhugavert að lesa grein í fréttabréfi ADHD samtakanna um rannsókn Helga Þórs Gunnarssonar fötlunarfræðing. Rannsóknin „Lífshlaup og barnæska afbrotamanna með athyglisbrest og ofvirkni“ byggir á viðtölum við 11 einstaklinga um æsku þeirra, uppvöxt, skólagöngu og upphaf vímuefnaneyslu og afbrota. Rannsóknin leiddi til afar áhugaverðrar niðurstöðu sem vert er að hafa til hliðsjónar en flestir þátttakendur sögðust hafa alist upp við afskiptaleysi og skort á stuðningi frá foreldrum. Ef uppeldisaðstæður hefðu verið

betri er líklegt að hlutskipti þeirra væri öðruvísi. Greining á ADHD ein og sér virtist gagnast þátttakendum lítið. Þeir þátttakendur sem hlotið höfðu greiningu voru ekki betur staddir en þeir sem höfðu ekki fengið greiningu. Greining varð til þess að sumir þátttakendur og foreldrar þeirra öðluðust betri skilning á aðstæðum en stuðningur kom ekki í kjölfarið þrátt fyrir það. Samkvæmt íslenskum lögum er ADHD ekki skilgreint sem fötlun og því hafa úrræði fyrir þessa einstaklinga oft verið tilviljanakennd og ekki nógu vel skilgreind. Reynsla þátttakenda í rannsókninni endurspeglar það úrræðaleysi sem virðist vera algengt innan veggja grunnskólans. Flest þau úrræði og meðferðir sem skólakerfið bauð uppá skiluðu litlum árangri og voru í litlu samræmi við þarfir þátttakenda. Einungis þrír þeirra luku grunnskólaprófi og hófu framhaldsnám. Þegar þátttakendur voru spurðir um skólagönguna þá kom í ljós að flestum þeirra leið illa á skólagöngunni og mátti rekja þessa tilfinningalegu vanlíðan til ýmissa erfiðleika svo sem vinaleysis, námserfiðleika, hegðunarvandamála og viðbragða skólayfirvalda. Áríðandi er að kennrar og aðrir fagaðilar eigni ekki athyglisbrestinum og ofvirkninni alla erfiðleika sem upp koma í tengslum við einstakling með ADHD. Það geta verið aðrar skýringar, til dæmis erfiðar heimilisaðstæður („Lífshlaup og barnæska“ 2010, bls 6-7).

Nanna Kristín Christiansen skrifaði bókina *Skóli og skólaforeldrar* sem kom út árið 2010 en bókin er ætluð grunnskólakennurum og foreldrum grunnskólabarna. Tilgangurinn með bókinni er að vekja starfsfólk og foreldra til umhugsunar og umræðu um hlutverk sitt og benda á mikilvægi samstarfs þeirra. Í bókinni er bent á mögulegar leiðir, hagnýtar upplýsingar og ráð sem gera samstarf foreldra og kennara árangursríkara. Einnig kemur fram að framkvæmdastjórn Evrópusambandsins lýtur svo á að þátttaka foreldra sé mikilvæg vísbending um gæði skólastarfs. Undanfarna áratugi hafa yfirstjórnir skólamála og rannsakendur víða um lönd lagt áherslu á að finna aðferðir til þess að bæta námsárangur og áhuga allra skólabarna en ekki síst þeirra sem lakast standa. Ýmsir hafa reynt að skilja áhrif foreldra á nám og skólastarf barna sinna en ekki hefur reynst vandræðalaust að einangra breytuna. Nanna Kristín telur að allir sem til þekkja viti að þegar nemandi á í alvarlegum vanda í skólanum má gera ráð fyrir því að meiri samskipti séu við viðkomandi foreldra en ella. Hún telur að augljóslega sé fremur um afleiðingar að ræða en orsök (Nanna Kristín Christiansen, 2010,

bls.17-22). Af þessum orðum má draga þá ályktun að þegar barnið á í alvarlegum vanda í skólanum sé afleiðingin sú að samskiptin verða meiri á milli foreldra og skóla. Hvorki skólinn né foreldrar hafa kannski áttað sig á orsökum þess að nemandinn á í vanda, af hverju hlutirnir eru eins og þeir eru.

Það má eflaust ætla að nemendur sem stunda grunnskólanám um þessar mundir muni í framtíðinni vinna í samfélagi sem gerir aðrar kröfur en nú eru gerðar. Samfélagið er í stöðugri þróun og því þurfa kennarar ávallt að vera reiðubúnir að tileinka sér nýjungar og vera vel meðvitaðir um það sem er að gerast í samfélagini hverju sinni (Nanna Kristín Christiansen, 2010, bls. 32).

4.2 Skilgreining á foreldrasamstarfi

Þegar talað er um foreldrasamstarf þá er átt við samstarf sem foreldrar og forráðamenn skólabarna og starfsmenn skólans eiga um ýmis mál. Stundum er þetta nefnt samstarf heimila og skóla. Vitað er að foreldrar hafa áhrif á námsárangur og líðan barna. Samstarfið snýst um nemandann, nemendahópinn, skólasamfélagið og velferð þess en ekki um kennarana, aðra starfsmenn skólans né foreldrana. Algengt er að foreldrar barna í vanda séu í miklum samskiptum við skólann. Nanna Kristín segist hafa orðið vör við að sumir telji jákvætt viðmót kennara og foreldra og vinsamlegar móttökur vera dæmi um gott samstarf (Nanna Kristín Christiansen, 2010, bls.19 – 21). En hvað er það sem gerir samstarf gott?

Skólinn setur leikreglur fyrir samstarfið og hefur sömu væntingar til allra foreldra. Litið hefur verið svo á að meginmarkmið samstarfsins sé að tryggja skólanum stuðning foreldra. Í ljósi faglegrar þekkingar þá hafa margir starfsmenn skólans oft haft það viðhorf að þeir hafi almennt betri þekkingu á ýmsum málum sem upp koma og tengjast nemendum en foreldrar. Það er skólinn sem skilgreinir vandann og ákveður hvernig tekist skuli á við hann. Þó að samskipti skóla og foreldra séu almennt álitin góð hefur hlutdeild foreldra í grunnskólastarfinu fyrst og fremst tengst félagstarfi. Oft hefur aðkoma foreldra að námi barnanna í grunnskóla einskorðast við heimanámsaðstoð, þar sem foreldrar eru áhrifalausir aðstoðarmenn kennara. Við lok annar taka þeir við mati sem kemur frá skólanum. Nýir tímar gera kröfur um breyttar áherslur í samstarfi foreldra og skóla (Elín G. Thorarensen o.fl., 2010, bls. 7). Í nútímasamfélagi hefur samstarf heimila og skóla

mikið aukist. Starfshópur var settur á laggirnar af fræðslustjóra og sviðsstjóra menntaráðs. Starfshópurinn var skipaður foreldrum, kennurum, skólastjórnendum og fulltrúum mennta- og leikskólasviðs. Þessi hópur var fenginn til þess að koma með tillögur að bættu samstarfi skóla og foreldra. Hópurinn telur að fjölmargar íslenskar og erlendar rannsóknir sýni að enn skorti mikið upp á að samstarf í grunnskólum sé fullnægjandi (Elín G. Thorarensen o.fl., 2010, bls. 6). Niðurstaða samstarfshópsins var sú að leggja til samstarfsáætlun sem myndi stuðla að almennri vitundarvakningu og góðu foreldrasamstarfi. Samstarfsáætlunin skal vera unnin í samvinnu skóla og foreldra og aðlöguð að stefnu hvers skóla á grundvelli forgangsröðunar og þarfagreiningar. Í henni er gerð grein fyrir því hver hlutdeild foreldra er, til dæmis í námi, kennsluháttum, námsmati, samskiptum og líðan nemenda. Einnig eiga þeir að koma að ýmsum þróunarverkefnum og leiðum til þess að bæta endurmenntun starfsfólks skólanna. Markmiðin þurfa að vera skýr og hlutverkin að vera ljós. Nauðsynlegt er að finna leiðir til þess að ná settum markmiðum. Starfshópurinn leggur það til að skipað verði aðgerðarteymi, sem í eiga sæti fulltrúar foreldra, nemenda og starfsfólks skólans. Aðalstarf aðgerðarteymisins verður að meta árangurinn reglulega og sjá til þess að starfsáætluninni sé fylgt eftir (Elín G. Thorarensen o.fl., 2010, bls.9-10).

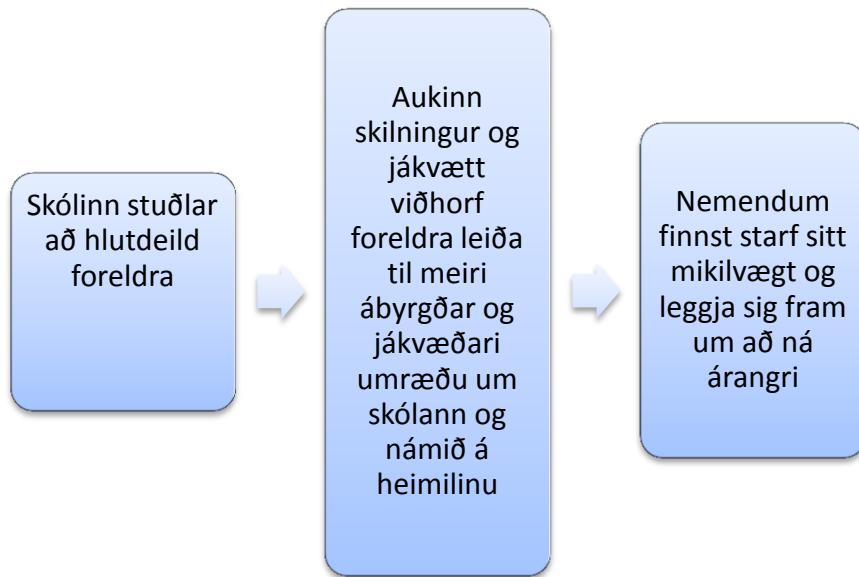
Ingibjörg Auðunsdóttir, sérfræðingur hjá Miðstöð skólapróunar, tekur í sama streng og segir að skólastarfið hafi tekið miklum breytingum. Skólaárið hefur lengst og dagleg viðvera barna í skólum einnig. Fræðimenn eru sammála um mikilvægi samstarfs heimila og skóla og segja að slíkt samstarf geti haft áhrif á líðan, þroska og árangur nemenda sem og starfið í skólanum. Flestir kennrarar, foreldrar, skólastjórnendur og jafnvel nemendur segja að þátttaka foreldra í námi barna sinna sé þeim til góðs, styrki kennara og foreldra og bæti skólastarfið. Veruleikinn er samt sem áður allt annar. Oft einkennist umræðan um samstarf heimila og skóla af innantómu málskrúði þrátt fyrir að áhugi á samstarfi skóla og fjölskyldna hafi aukist á síðustu 40-50 árum (Ingibjörg Auðunsdóttir, 2007, bls. 33).

Lilja M. Jónsdóttir lektor við Menntavísindasvið Háskóla Íslands, fjallar um reynslu sína sem umsjónarkennari í greininni Farsælt foreldrasamstarf – hvað felst í foreldrasamstarfi? (2011). Hún nefnir að eitt af meginatriðum í foreldrasamstarfi sé að koma á virkum tengslum á milli foreldra og skólans en

einnig á milli foreldra sem eiga börn í sama námshópi. Það hefur mikið forvarnargildi ef foreldrar nemenda í sama bekk þekkast vel (Lilja M. Jónsdóttir, 2011, bls. 10).

Það er börnum oft erfitt að fá misvísandi skilaboð frá foreldrum og kennurum og því er mikilvægt að þau séu eins samhljóma og kostur er. Misvísandi skilaboð frá foreldrum og skóla geta jafnvel sett börn í þá stöðu að þurfa að taka afstöðu með öðrum aðilanum gegn hinum. Slíkt verður fullorðna fólkið að fyrirbyggja (Nanna Kristín Christiansen, 2010, bls.27).

Áhrif fullorðinna á nám og líðan nemenda er lýst í þessari mynd:

(Nanna Kristín Christiansen, 2010, bls.19 – 21).

Þessi mynd dregur fram þá ályktun margra að til mikils sé að vinna með góðu foreldrasamstarfi og að bæði kennrar og foreldrar beri ábyrgð á því. Góð samskipti eru lykilatriði í velferð barna þegar kemur að námi og þroska þeirra. Sigrún Aðalbjarnadóttir prófessor í uppeldis- og menntunarfræði segir að gagnkvæm virðing og umhyggja séu mikilvægur grunnur farsælla samskipta og réttlætiskenndar fólks. Þessi gildi eru undirtónninn í að móta réttlát samfélög. Virðing vex og blómstrar í jákvæðum samskiptum. Virðingen sem fólk sýnir hvert öðru getur birst meðal annars í orðfæri, raddirblæ og framkomu. Hún tekur dæmi

um viðbrögð tveggja kennara í framhaldsskóla við sams konar aðstæðum, þar sem nemandi á í erfiðleikum með að vinna verkefnið sitt. Annar kennarinn segir: „Það er eins og þú sért í grunnskóla, það er ekki hægt að sjá að þú sért komin í framhaldsskóla.“ Hinn kennarinn segir: „Segðu mér hvað er að og við skulum sjá hvort við getum ekki unnið úr því.“ Sigrún segir að það þurfi ekki að spyrja að því hvor kennarinn sé líklegri til þess að efla sjálfstraust nemenda (Sigrún Aðalbjarnardóttir, 2007, bls. 26).

4.3 Markmið með foreldrasamstarfi

Margar rannsóknir benda á að foreldrar hafi mikil áhrif þegar kemur að námi, líðan og þroska barna þeirra. Skólinn getur aldrei komið í stað góðra foreldra sama hversu góður hann er. Foreldrar eru lykillinn að velferð barna sinna. Ef vilji er fyrir því að stuðla að velferð barna, efla menntun og námsárangur þeirra þá verður það ekki gert án samstarfs foreldra og skóla. Skólinn verður að leita leiða til þess að gefa öllum foreldrum hlutdeild í daglegu starfi barna sinna, námi þeirra og þroska (Elín G. Thorarensen o.fl., 2010, bls. 7).

Bekkjartengill er manneskja sem starfar á vegum foreldrafélagsins. Í hverjum bekk eru kosnir tveir til þrír fulltrúar (foreldrar) sem hafa umsjón með bekkjarstarfi. Eitt af mikilvægum hlutverkum bekkjartengla eða kennara er að virkja foreldra enn frekar í skólastarfinu. Á undanförnum árum hafa foreldrafélög verið að líta dagsins ljós og foreldrar verið minntir á ábyrgð þeirra á börnum sínum. Mikilvægt markmið með samstarfi við heimilin er að fá upplýsingar um nemendur sem hjálpa kennara að kynnast þeim betur, auk þess er mikilvægt að veita foreldrum upplýsingar um námið og félagslega stöðu barnsins (Lilja M. Jónsdóttir, 2011, bls. 10). Eftirfarandi atriði telur Lilja M. Jónsdóttir vera mikilvæga í samstarfi heimila og skóla:

- ✓ Þátttaka foreldra í óhefðbundnu heimanámi
- ✓ Að skipuleggja samstarf foreldra í hópnum
- ✓ Foreldrar dvelji heilan dag í skólastofunni
- ✓ Vorferðir með nemendum og foreldrum

(Lilja M. Jónsdóttir, 2011, bls. 10).

Foreldrar þurfa frá upphafi skólagöngu barna sinna að fá þau skilaboð að þeirra framlag sé mikils metið og í rauninni sé litið á þau sem samstarfsaðila. Foreldrar verða að finna að þeir séu velkomnir í skólann og hlustað sé á raddir þeirra. Muna þarf að foreldrar eru lykilpersónur í lífi barna sinna og því er eitt af mikilvægustu verkefnum skólans að finna leiðir sem gera þeim kleift að eiga hlutdeild í námi og starfi barna sinna en horfa þarf á ólíkar aðstæður í hverri fjölskyldu og vinna í samræmi við það. Áríðandi er að sýna fjölbreyttum fjölskyldugerðum og menningu skilning og virðingu. Með samstarfinu taka foreldrar, starfsfólk skóla ásamt nemendum sameiginlega ábyrgð á þeim markmiðum sem þeir setja sér og vinna í samræmi við aðstæður (Elín G. Thorarensen o.fl., 2010).

Nanna Kristín segir að það sé óhætt að fullyrða að foreldrar vilja börnum sínum það besta og án vafa þá styðja flestir börn sín með hvatningu og uppbyggilegri samræðu um nám þeirra og skólastarfið. Þrátt fyrir það má ætla að það séu ekki allir sem gera sér grein fyrir hversu afgerandi áhrif hvatning þeirra hefur á nám barna og velferð þeirra í skólanum. Í rauninni eru það foreldrar sem fyrst og fremst vekja námsáhuga barna sinna. Auðveldara er fyrir foreldra að styðja börn sín þegar þeir hafa góða þekkingu á starfi þeirra og eiga hlutdeild í árangri og markmiðum þeirra. Markmiðin með foreldrasamstarfi verða að vera skýr, hlutverk foreldra og kennara þurfa að vera ljós og nauðsynlegar bjargir verða að vera til staðar (Nanna Kristín Christiansen, 2010, bls. 27 – 28).

Kennari þ.e. skólinn er leiðtogi í samstarfi við foreldra og um jafningja er að ræða. Hann lítur á foreldra sem lykilpersónur í velferð barna þeirra, og notar faglega þekkingu sína til þess að aðstoða foreldra í uppeldi og menntun barnanna. Kennarinn og skólinn í heild sinni er alltaf bundinn af lögum og námskrá (Elín G. Thorarensen o.fl., 2010).

Foreldrar hafa áhrif þegar kemur að námi, líðan og þroska barna sinna. Ætla má að hlutverk foreldra gagnvart kennurum þurfi að skilgreina betur. Ef nemandi er með ADHD þá eru jákvæð samskipti og gott upplýsingaflæði á milli foreldra og kennara nauðsynlegt til þess að honum farnist vel í skóla. Samskiptin

verða að vera þannig að virðing ríki og kennarinn þarf ávallt að vera reiðubúinn til þess að hlusta á foreldra, stundum hafa foreldrar rétt fyrir sér og stundum ekki.

4.4 Mismunandi leiðir

Fullorðið fólk er að miklu leyti fyrirmynnd barna a.m.k. læra þau af þeim sem eldri eru. Í kafla 4.2 var rætt um það að skólinn ætti að stuðla að hlutdeild foreldra í námi barna sinna og að aukinn skilningur og jákvætt viðhorf foreldra leiði til meiri ábyrgðar og jákvæðrar umræðu um skólann og námið á heimilinu (sjá mynd bls. 33). Ef þessi atriði eru höfð að leiðarljósi þá er líklegt að nemandanum finnist starf sitt mikilvægt og að hann leggi sig betur fram við að ná árangri. Það má líka leggja að því líkur að slæm samskipti foreldra og kennara geti haft neikvæð áhrif á nemanda og nám hans.

En hvað er til ráða? Það eru eflaust til óþrjótandi leiðir þegar kemur að samstarfi foreldra og skóla. Mikilvægt er að ígrunda vel áður en framkvæmt er vegna þess að neikvætt viðmótt og slæm reynsla í samskiptum getur haft afleiðingar þegar til lengri tíma er litið. Margrét Þ. Jóelsdóttir vitnar í kenningu Jacob Bronowski (1967) en hann telur að leiðin að samstarfi eða þróun innra máls, eins og Margrét orðar það, sé ekki aðeins leið til samskipta heldur þjóni það einnig ákveðnu ferli í hugsun. Þetta getur aðeins átt sér stað ef bið eða seinkun er á milli þess að tekið er við boðum frá umhverfinu og svörun fer fram (Margrét Þ. Jóelsdóttir, 2000, bls. 21). Þetta má eflaust skilja sem svo að viðkomandi sem í hlut á ígrundi það sem hann ætlar sér að segja eða gera sem getur verið mjög mikilvægt í foreldrasamstarfi.

Ætla má að foreldrar séu ánægðari með skóla þar sem samstarf á milli foreldra og skóla er gott. Samstarfið getur verið af ýmsum toga en hentugra gæti verið að samstarfið sé hluti af starfsáætlun skólans um samstarf skóla við foreldra og nemendur.

Til eru óþrjótandi leiðir þar sem foreldrar skólabarna og nemendur geta átt dýrmætt félagsstarf af ýmsum toga. Hægt er að fara í lautarferðir, þar sem menn geta sameinast í bíla til þess að komast á áfangastað. Skemmtilegt er að fara í haust- eða vorferð, til dæmis í sveitaverð. Hægt er að fara í ratleiki, félagsvist eða bingó. Þessir leikir eru einfaldir í framkvæmd en skemmtilegir. Einnig er hægt að

fara í hjólatúra, heimsóknir á vinnustaði foreldra og fleira. Sameiginleg námskeiðforeldra og nemenda eru hentug til dæmis í jólakortagerð eða í matreiðslu. Ekki má gleyma grillveislum þar sem hver og einn skaffar á grillið fyrir sig og sína. Það er nauðsynlegt að kennarinn aðstoði foreldrana við að halda starfinu áfram. Dæmi eru um það að stundum hafi sumir foreldrar skólabarna nýtt sér fundi til þess að blása til samstöðu gegn einhverjum þáttum í skólastarfinu. Í kjölfarið hefur það haft þær afleiðingar að einhverjum hafi fundist nóg um og að forðast að mæta á næstu fundi. Af þessu getur leitt að kennarinn verði ragur viðað endurtaka fund með foreldrum. Öll réttmæt gagnrýni og skoðanaskipti eru af hinu góða en. Það er þó á ábyrgð allra fundarmanna að fundurinn fari vel fram (Nanna Kristín Christiansen, 2010, bls.130-131).

Sigrún Aðalbjarnardóttir prófessor í uppeldis- og menntunarfræðum fjallar í bók sinni *Virðing og umhyggja* um þróunarverkefnið „Samvera“ sem hún er höfundur að. Árný Elíasdóttir kennari aðstoðaði hana við að semja námsefnið *Ræðum saman: Heima* er handbók sem ætlað er að efla samskiptahæfni og siðferðiskennd barna. Einnig er tilgangurinn að auðvelda samvinnu þeirra og veita foreldrum ýmsar upplýsingar um heppilegar uppeldisaðferðir og gagnkvæma virðingu á milli foreldra og barna (Sigrún Aðalbjarnardóttir, 2007, bls. 163-164).

Í handbókinni *Ræðum saman: Heima* má meðal annars finna ábendingar um mismunandi uppeldishætti. Foreldrar eru hvattir til þess að nota leiðandi uppeldishætti. Með leiðandi uppeldisháttum segir Sigrún að átt sé við að foreldrar krefjist þroskaðrar hegðunar af barninu eða unglingsnum og taki auk þess vel á móti hugmyndum þeirra. Sett eru skýr mörk um hvað er leyfilegt og börnin hvött til þess að skýra sín sjónarmið. Jafnframt er foreldrum bent á að sýna börnum sínum mikla hlýju og uppörvun.

Lilja M. Jónsdóttir bendir á að bestu bandamenn kennara séu ánægðir foreldrar. Hún er á þeirri skoðun að kennarar eigi að efla samstarf foreldra nemenda í sama námshóp og bendir á ýmsar leiðir. Þegar hún kenndi voru foreldrar alltaf velkomnir í skólastofuna og fékk hún þá hugmynd ásamt fleiri kennurum að leyfa foreldrum að dvelja heilan skóladag með barni sínu. Foreldrar skráðu hvaða dag þeir gátu mætt og síðan var útbúinn heimsóknarlisti fyrir allan veturinn. Kennarar sáu um að tala við þá foreldra sem höfðu ekki áhuga á þessari hugmynd og ætluðu sér ekki að mæta. Árangurinn af þessari einföldu hugmynd

kom skemmtilega á óvart. Foreldrar áttuðu sig betur á því hvað í rauninni felst í að kenna ólíkum nemendum í einum bekk. Þessar heimsóknir voru mikið ræddar á heimilum og fékk Lilja að heyra hvað hverju og einu foreldri fannst áhugaverðast. Þessi umræða skilaði sér margfalt til baka inn í bekkjarstarfið, bæði til barna og foreldra í mjög jákvæðum viðhorfum (Lilja M. Jónsdóttir, 2011, bls. 10). Ef foreldrar eða forráðamenn hafa áhyggjur af barninu sínu, svo sem vegna þroska þess þá er hægt að leita til Sjónarhóls sem er ráðgjafamiðstöð fyrir foreldra barna með sérþarfir og er sú þjónusta endurgjaldslaus. Hvorki þarf greiningu né tilvísun fagmanna til þess að fá viðtal. Markmið með starfi þeirra er að þessir foreldrar njóti jafnréttis og búi við sömu lífskjör og aðrir foreldrar. Það er auðvelt að villast í völundarhúsi kerfisins og foreldrar verða oft breyttir á að leita þegar þeim er vísað af einum stað í annan án þess að fá úrlausn sinna mála. Ráðgjafar Sjónarhóls búa til ákveðið teymi. Þar er hlustað á foreldra og leitað að lausnum í samvinnu við þá. Margir hafa leitað til Sjónarhóls en um þriðjungur þeirra voru foreldrar barna með ofvirkni og athyglisbrest (ADHD) (Sjónarhóll, e.d.).

4.5 Samantekt

Ljóst er að þjóðfélög breytast og því eru ýmsar ástæður sem kalla á umbætur í samstarfi skóla við foreldra. Áríðandi er að finna leiðir sem fullnægja mismunandi þörfum nemenda. Börn innritast í almenna skóla með margvíslegar félagslegar, tilfinningalegar og námslegar þarfir. Tilviksrannsókn Margrétar P. Jóelsdóttur sýndi að kennrar og starfsmenn skóla höfðu hvorki þekkingu né tíma til þess að taka á vandamálum sem upp komu í skólastarfinu. Það er dálítið undarlegt að skólinn skuli vera úrræðalaus gagnvart nemendum með sérþarfir því talið er að hér á landi séu um 4000-5000 börn sem hafi sérþarfir vegna margvíslegra frávika.

Með hugtakinu foreldrasamstarf er átt við samstarf sem skólaforeldrar og starfsmenn skóla eiga um ýmis mál, stundum nefnt samstarf heimila og skóla. Skólinn stendur fyrir reglulegum viðtölum eða fundum við foreldra hvers barns. Skólinn hefur sett leikreglur fyrir samstarfið og haft sömu væntingar til allra foreldra. Í ljósi faglegrar þekkingar þá hefur skólinn litið svo á að hann hafi almennt betri þekkingu en foreldrar og því skilgreinir skólinn vandann og hvernig skuli taka á honum. Nú eru breyttir tímar og kröfur um nýjar áherslur í samstarfi

foreldra og skóla. Starfshópur sem fenginn var til þess að koma með tillögur að bættu samstarfi foreldra og skóla segir að það skorti enn mikið upp á að samstarf í grunnskólum sé fullnægjandi. Lilja M. Jónsdóttir segir að eitt meginatriði með foreldrasamstarfi sé að koma á virkum tengslum á milli foreldra og skóla en einnig hjá þeim sem eiga börn í sama námshópi.

Foreldrar geta leitað til ráðgjafamiðstöðvarinnar Sjónarhóls ef þeir hafa áhyggjur af börnum sínum. Ráðgjafar Sjónarhóls búa til ákveðið teymi og aðstoða foreldra við lausn sinna mála. Þriðjungur þeirra sem hafa leitað þangað eru foreldrar barna með ofvirkni og athyglisbrest. Leiðandi uppeldi er jákvætt uppeldi en það veitir valfrelsi, setur skýr mörk og krefst þroskaðar hegðunar. Áriðandi er að foreldrar fylgist með námi barna sinna en félagslegi þátturinn er ekki síður mikilvægur. Virkja þarf foreldra í foreldrasamstarfinu. Foreldrar þurfa í upphafi að finna að þeir séu velkomnir í skólann og að hlustað sé á raddir þeirra. Það eru ekki allir sem gera sér grein fyrir hversu afgerandi áhrif foreldra er á nám barnanna og velferð þeirra í skólanum.

5 Lokaorð

Eins og fram hefur komið er ADHD ein algengasta hegðunarröskun hjá börnum og unglungum. Röskunin getur leitt til ýmissa vandamála hjá fjölskyldum þessara barna og í skólum þeirra. Algengast er að meðhöndla börnin með lyfjameðferð og atferlismeðferð. Mjög mikilvægt er fyrir börn með ADHD og foreldra þeirra að góð samskipti eigi sér stað á milli þeirra aðila sem annast barnið og markmiðið er að þau samskipti þjóni hagsmunum barnsins sem best. Ljóst er að réttindi barna eru bundin við lög og það er skylda fullorðinna að vernda þau og skapa öruggt umhverfi þar sem þau fá að þroskast og dafna. Mikilvægt er að nýta til góðrar uppbyggingar styrkleikana sem oft fylgja einstaklingum með ADHD. Oft eru þessir einstaklingar hugmyndaríkir með skapandi hugsun og sjá ýmislegt sem enginn annar sér. Í því ljósi geta kennarar nýtt sér þessa eiginleika til þess að finna leiðir sem eru árangursríkar og markvissar fyrir þessa einstaklinga. Nauðsynlegt er fyrir foreldra barna með ADHD að þeir séu upplýstir um þau úrræði sem í boði eru fyrir þessi börn, þar sem ekki eru allir foreldrar hlynntir lyfjagjöf. Foreldrar geta leitað til ADHD samtakanna, Sjónarhóls og eiga rétt á stuðningi í skólum landsins. Það er margt sem bendir til þess að gott samstarf á milli heimila og skóla auki líkur á betri námsárangri betri líðan og auki sjálfsöryggi þessara barna. Margar leiðir eru færar til þess að efla samtarf á milli foreldra og skóla en samt sem áður er þörf á frekari úrræðum í þessu málefni. Hver einstakur skóli hefur yfirumsjón með þessum málaflokki og er það á þeirra ábyrgð að fylgja þeim eftir. Skólastjórnendum, kennurum og öðru starfsfólki ber að sinna tilfallandi verkefnum eins og þeim að velja bekkjarfulltrúa, halda foreldraviðtöl og funda með fagaðilum, svo einhver dæmi séu tekin. Skólar semja leikreglur og eru væntanlega með meiri fagþekkingu á þessu málefni en samt sem áður má áætla að foreldrar þekki börnin sín betur og viti hvað henti þeim best.

Miklar sviptingar hafa verið í þjóðfélaginu á síðustu árum hvað varðar efnahag landsins og niðurskurður á fjármagni til skólareksturs er orðinn verulegur. Skólar eru skikkaðir til þess að draga saman eins mikið og hægt er, sem síðar leiðir af sér lakari þjónustu við börn með ADHD og foreldra þeirra. Nauðsynlegt er að kennarar fái grunn- og endurmenntun þar sem fjallað er um kennslu nemenda með sérþarfir. Þá þarf skólahúsnæði og öll aðstaða að vera til

fyrirmynðar. Einnig kveða grunnskólalögin og Aðalnámskrá grunnskóla á um mikilvægi góðs foreldrasamstarfs með hag barnsins í huga. Því teljum við höfundar að markvissasta leiðin til þess að efla foreldrasamstarf hjá börnum með ADHD sé að bjóða upp á mismunandi úrræði sem henta mismunandi einstaklingum. Jafnframt má álykta að til þess að þetta geti orðið að veruleika þurfi aukið fjármagn inn í skólana.

Heimildaskrá

Agnes Huld Hrafnssdóttir, Margrét Valdimarsdóttir, Ólafur Ó. Guðmundsson og Páll Magnússon. (2006). Íslensk börn með ofvirkniröskun: lýsing á nokkrum þáttum í meðgöngu og fæðingu. *Læknablaðið*, 92(9), 609. Sótt 20. júní 2011 af: <http://www.laeknabladid.is/media/tolublod/1337/PDF/f03.pdf>

Arthur Morthens og Gretar L. Marinósson. (2002). Árangursríkt skólastarf og skóli fyrir alla. Opinber stefna um skilvirkan skóla án aðgreiningar. Grunnskólinn og kennarastarfið. Sótt 20. ágúst 2011 af: http://notendur.hi.is/ingvars/namskeid/Grunnskolinna/Leidbeiningar/Skjol/skolia_nadgrein.htm

Ásdís Pétursdóttir Blöndal. (2010, febrúar). Á að veita barninu mínu trúarlegt uppeldi. *Trúin og lífið*. Sótt 5. ágúst 2011 af: <http://tru.is/pistlar/2010/02/a-eg-ad-%20veita-barninu-minu-truarlegt-uppeldi>

Barkley, R. A. (2000). *Taking charge of ADHD*. New York: The Guilford Press.

Barnasáttmálinn – kennara og foreldravefur. (e.d.). *Barnasáttmálinn – heildar texti*. Sótt 20. ágúst 2011 af: <http://www.barnasattmali.is/nam/barnasattmalinn/barnasattmalinnheildartexti.html>

Dagbjörg Sigurðardóttir, Gísli Baldursson, Guðrún B. Guðmundsdóttir, Helgi G. Garðarsson og Lauth B. (2011). Börn með ADHD eru fórnarlömb fordóma. *Læknablaðið*, 97(3), 180-181. Sótt 20. júní 2011 af: <http://www.laeknabladid.is/media/tolublod/1526/PDF/u04.pdf>

Dewey, J. (2000). *Reynsla og menntun* (Gunnar Ragnarsson þýddi). Reykjavík: Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands. (Upphaflega gefin út 1938).

Elín G. Ólafsdóttir. (2004). *Nemandinn í nærmynd – skapandi nám í fjölbreyttu skólastarfi*. Reykjavík: Fræðslumistöð Reykjavíkur og Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands.

Elín G. Thorarensen, Guðrún Valdimarsdóttir, Jóhanna G. Jónsdóttir, Kristín Bjarnadóttir, Kristín Jóhannesdóttir, Nanna K. Christiansen, o.fl. (2010). *Samstarf foreldra og skóla: tillögur vinnuhóps*. (Rannsóknarskýrsla). Reykjavík: Leikskóla- og Menntasvið Reykjavíkurborgar

Erna Árnadóttir. (1996). Salamanca yfirlýsingin. *Glæður: Félag íslenskra sérkennara*, 6(1), 32-35.

Fræðslumiðstöð Reykjavíkur. (2004). Starfsáætlun fræðslumála í Reykjavík 2004. Sótt 20. ágúst 2011 af:
http://www.reykjavik.is/Portaldata/1/Resources/skjol/svid/menntasvid/pdf_skjol/stefnur/starfsaetlun-2005/Starfsaetlun-2004_lokaskjal.pdf

Geðhjálp. (e.d.). Ofvirkni með athyglisbrest. Sótt 20. júlí 2011 af:
<http://www.gedhjalp.is/?c=webpage&id=73>

Gísli Baldursson, H. Magnús Haraldsson, Matthías Halldórsson og Páll Magnússon. (2007). *Vinnulag við greiningu og meðferð athyglisbrests með ofvirkni (ADHD)*. Landlæknisembættið. Sótt 26. júní 2011 af:
<http://www.landlaeknir.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=3330>

Gísli Baldursson, Ólafur Ó. Guðmundsson og Páll Magnússon. (2000). Ofvirkniröskun.

Yfirlitsgrein. *Læknablaðið* 86(6): 413-417. Sótt 29. júní 2011 af:
<http://www.laeknabladid.is/2000/6/fraedigreinar/nr/313>

Guðrún Friðgeirs dóttir og Margrét Jónsdóttir. (2005). *Uppeldi: Kennslubók fyrir framhaldsskóla* (3. útgáfa). Reykjavík: Mál og menning.

Grétar Sigurbergsson. (e.d.). Fullorðnir með ADHD. *ADHD samtökin*. Sótt 20. ágúst 2011 af: http://www.adhd.is/is/moya/page/adhd_fullordnir.

Hafþór Guðjónsson. (2005). (Einstaklingsmiðað) NÁM. *Netla – Veftímarit um uppeldi og menntun*. Sótt 30. ágúst 2011 af:
<http://netla.khi.is/greinar/2005/009/index.htm>

Hermína Gunnþórsdóttir. (2010). Kennarinn í skóla án aðgreiningar. Áhrifavaldar á hugmyndir og skilning íslenskra og hollenskra grunnskólakennara. *Netla-Veftímarit um uppeldi og menntun*. Ritrynd grein birt 31 desember 2010. Sótt 20. ágúst 2011 af: <http://netla.khi.is/menntakvika2010/013.pdf>

Ingibjörg Auðunsdóttir. (2007). Fannst ég geta sagt það sem mér lá á hjarta. *Uppeldi og menntun, 1, (16)* 33.

Ingvar Sigurgeirsson. (2004). Hvað er einstaklingsmiðað nám? *Upplýsingavefur um einstaklingsmiðaða kennsluhætti*. Sótt 20. ágúst 2011 af:
<http://starfsfolk.khi.is/ingvar/namskeid/fraedslumidstod/vefur/skilgreiningar.htm>

Ingvar Sigurgeirsson. (1999). *Litróf kennsluaðferðanna*. (1.útgáfa). Reykjavík: Æskan ehf.

Innanríkisráðuneyti. (2011). *Fjallað um framkvæmd á barnasáttmála SP á Íslandi*. Sótt 25. mars 2012 af: <http://www.innanrikisraduneyti.is/frettir/nr/27281>

Kauffman, M. J. (2005). *Caracteristics of Emotional and Behavioral disorders of children and youth* (8. útgáfa). New Yersey: Person, Pentice Hall.

Kristín Lilliendahl. (2008). *Reynsla nemenda með námserfiðleika. Fjórar stúlkur með athyglisbrest án ofvirkni segja frá grunnskólagöngu sinni*. Óútgefin meistaraprófsritgerð: Háskóla Íslands, Reykjavík.

Lilja M. Jónsdóttir. (2011). Farsælt foreldrasamstarf – hvað getur falist í því? Heimili og skóli – Landsamstök foreldra, 10. Sótt 03. ágúst 2011 af: http://www.heimiliogskoli.is/media/files/1198892159/HS_timarit_mai2011_low_res.pdf

Lífshlaup og barnæska afbrotamanna með ADHD. (2010). *Fréttabréf ADHD samtakanna*, 23 (1), bls. 6-7.

Lög um grunnskóla nr. 91/2008

Mannréttindaskrifstofa Íslands. (e.d.). *Réttindi barna*. Sótt 20 ágúst 2011 af: <http://www.humanrights.is/mannrettindi-og-island/hopar/born/>

Margrét P. Jóelsdóttir. (2000). *Birgir: Hvernig skólinn kemur til móts við ofvirkan og misþroska dreng*. Reykjavík: Æskan.

Matthías Halldórsson. (2008). Óþekkt eða ADHD. Landlæknisembættið, Sótt 26. júlí 2011 af: <http://www.landlaeknir.is/Pages/515>

Menntamálaráðuneytið (2006). *Aðalnámsskrá grunnskóla - Almennur hluti.* Sótt 02. ágúst 2011 af <http://www.menntamalaraduneyti.is/media/MRN>

Menntamálaráðuneytið. (2011). *Aðalnámskrá grunnskóla – Almennur hluti.* Sótt 20. júní 2011 af: <http://www.menntamalaraduneyti.is/utgefidefn/namskrar/nr/3953>

Menntamálaráðuneytið (1999). *Aðalnámskrá grunnskóla, Almennur hluti .* Sótt 19. ágúst 2011 af: <http://www.menntamalaraduneyti.is/utgefidefn/namskrar/nr/3953>

Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (1995). Salamanca- yfirlýsingin: um grundvöll, Stefnu og framkvæmd í málefnum nemenda með sérþarfir. Sótt 20. ágúst 2011 af: <http://www.menntamalaraduneyti.is/utgefidefn/utgefin-rit-og-skyrslur/HTMLrit/nr/2137>

Nanna Kristín Christiansen. (2010). *Skóli og skólaforeldrar: ný sýn á samstarfið um nemandann.* Reykjavík: Höfundur.

Ólafur Páll Jónsson. (2009). Skóli án aðgreiningar: Erum við á réttri leið í völundarhúsini? Horft fram á við. *Menntavísindasvið Háskóla Íslands:* Sótt 30 ágúst 2011 af: <http://vefir.hi.is/skolianadgreiningar/Skjol/OPJ-skoli-an-adgreiningar-g3.pdf>

Ragna Freyja Karlsdóttir. (2001). *Ofvirknibókin fyrir kennara og foreldra.* Kópavogur: Höfundur.

Reglugerð um nemendur með sérþarfir nr. 585/2010

Rief Sandra F. (2005). *How to reach and teach children with ADD/ADHD.* San Francisco: Jossey-Bass.

Sigrún Aðalbjarnardóttir. (2007). *Virðing og umhyggja: Ákall 21. aldar.* Reykjavík: Heimskringla og Háskólaforlag Máls og menningar.

Sigrún Harðardóttir og Tinna Halldórsdóttir. (2008). *Hámarksárangur í námi með ADHD: Námstækni og hagnýtar upplýsingar fyrir nemendur með ADHD.* Reykjavík: Samskipti ehf.

Sjónarhóll. (e.d.). *Upphaf.* Sótt 26. ágúst 2011 af:
http://www.sjonarholl.net/default.asp?sid_id=15884&tre_rod=009&tId=1

Stefán J. Hreiðarsson (2008). Þjónusta við börn með ADHD. *20 ára afmælisári ADHD samtakanna,* 24. 25. Sótt 28. júní 2011 af:
http://adhd.is/default.asp?sid_id=26308&tId=1&Tre_Rod=007|001|&qsr

Trausti Þorsteinsson (2003). Fagmennska kennara. Í Börkur Hansen, Ólafur H.Jóhannsson og Steinunn Helga Lárusdóttir (ritstj), *Fagmennska og forysta* (bls.187-200). Reykjavík: Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands

Umboðsmaður barna, (2003). *Friðhelgi einkalífsins.* Sótt 20. águst 2011 af:
http://www.barn.is/barn/upload/files/utgefid_efni/adrar_skyrslur/fridhelgi_einkalifs_2003pdf.pdf